

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Інститут заочного та дистанційного навчання**

**Кафедра економіко-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
для здобуття ступеня вищої освіти магістра**

**не тему: «РОЛЬ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ
В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ»**

Виконав: здобувач 1 групи 2 курсу
Спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Боровик Марина Вікторівна
Індивідуальний навчальний план
№ 24-57ПУА
Мобільний телефон: +380631130236

Науковий керівник:
Професор кафедри економіко-
правових дисциплін ННІПП НАВС
Кандидат економічних наук, доцент
Овчаренко Леся Валеріанівна

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«04 зудме 2025 р., протокол № 8
Завідувач кафедри економіко-правових
дисциплін ННІПП НАВС
кандидат економічних наук, доцент
Анатолій ФАЇЗОВ

Київ-2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО	6
1.1.Теоретико-правові засади конкурентної політики.....	6
1.2.Інституційна система конкурентної політики.....	15
1.3.Суспільний вплив конкурентної політики.....	23
РОЗДІЛ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ ПО ЗАХИСТУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА	32
2.1.Система, функції та повноваження органів захисту конкуренції в Україні.....	32
2.2.Інструменти та механізми захисту конкуренції.....	41
2.3.Проблеми та виклики у захисті конкуренції.....	52
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ	60
3.1.Конкурентна політика Європейського Союзу.....	60
3.2.Антимонопольна політика США.....	67
3.3.Інноваційні підходи в конкурентній політиці та адаптація міжнародного досвіду для України.....	77
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації та трансформації економічних відносин конкурентна політика набуває особливого значення як ключовий інструмент публічного управління, спрямований на забезпечення ефективного функціонування ринкової економіки та захист інтересів споживачів. Для України, яка перебуває на шляху європейської інтеграції та здійснює системні реформи в різних сферах суспільного життя, питання формування та реалізації ефективної конкурентної політики є особливо актуальним.

Конкурентна політика виступає важливим механізмом державного регулювання, що забезпечує створення рівних умов для всіх учасників ринку, попереджає зловживання монопольним становищем та стимулює інноваційний розвиток економіки. В умовах процесів децентралізації, дерегуляції та цифровізації економіки роль конкурентної політики в системі публічного управління суттєво трансформується, що потребує комплексного наукового дослідження.

Особливої актуальності набуває необхідність адаптації міжнародного досвіду реалізації конкурентної політики до специфіки українських реалій, зокрема в контексті виконання зобов'язань перед Європейським Союзом та впровадження кращих світових практик антимонопольного регулювання.

Серед українських дослідників значний внесок у розвиток теорії та практики конкурентної політики зробили: З. Борисенко, В. Лагутін, А. Філіпенко, О. Яценко (теоретичні засади конкуренції та монополізму); Г. Филюк, І. Школьник, О. Бакалінська (інституційні механізми захисту конкуренції); А. Ткаченко, В. Бакуменко, О. Оболенський (аспекти державного регулювання конкурентного середовища в системі публічного управління).

Проблематику міжнародного досвіду конкурентної політики вивчали такі вчені, як: Дж. Бейкер, С. Салоп (антимонопольна політика США); Р.

Віш, П. Ларуш (конкурентна політика ЄС); серед українських науковців – Т. Щербакова, О. Бірюков, В. Пястолов.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання ролі конкурентної політики в сучасній системі публічного управління, особливо в умовах цифровізації економіки та європейської інтеграції України, потребують подальшого комплексного дослідження.

Дослідження виконано в рамках актуальних напрямів наукових досліджень у сфері публічного управління та адміністрування, зокрема питань державного регулювання економічних процесів та захисту конкурентного середовища. Тема роботи корелює з пріоритетними напрямами наукових досліджень у галузі державного управління та відповідає стратегічним цілям розвитку України як демократичної, правової держави з ринковою економікою.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є комплексний аналіз ролі конкурентної політики в системі публічного управління, виявлення особливостей її реалізації в Україні та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності механізмів захисту конкуренції на основі міжнародного досвіду.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- дослідити теоретико-правові засади конкурентної політики та її місце в системі публічного управління;
- проаналізувати інституційну систему реалізації конкурентної політики та її суспільний вплив;
- охарактеризувати систему, функції та повноваження органів захисту конкуренції в Україні;
- визначити основні інструменти та механізми захисту конкурентного середовища;
- ідентифікувати ключові проблеми та виклики у сфері захисту конкуренції;

- дослідити міжнародний досвід реалізації конкурентної політики в ЄС та США;

- обґрунтувати рекомендації щодо адаптації кращих міжнародних практик для України.

Об'єкт дослідження – конкурентна політика як складова системи публічного управління.

Предмет дослідження – роль конкурентної політики в публічному управлінні.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: системний підхід – для комплексного аналізу конкурентної політики як елемента публічного управління; структурно-функціональний метод – для дослідження інституційної системи захисту конкуренції; порівняльно-правовий метод – для аналізу міжнародного досвіду; статистичний аналіз – для оцінки ефективності конкурентної політики; метод експертних оцінок – для формулювання висновків та рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні ролі конкурентної політики в сучасній системі публічного управління України, систематизації міжнародного досвіду та розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності механізмів захисту конкуренції з урахуванням процесів європейської інтеграції.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю використання висновків та рекомендацій роботи у діяльності органів державної влади, що відповідають за реалізацію конкурентної політики, а також у процесі вдосконалення нормативно-правової бази у сфері захисту конкуренції та при підготовці фахівців у галузі публічного управління.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний

обсяг роботи становить 101 сторінку, список використаних джерел містить 124 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ТА ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО

1.1. Теоретико-правові засади конкурентної політики

Формування ефективної конкурентної політики є одним із ключових завдань розбудови сучасної ринкової економіки. В умовах глобалізації та інтеграції України до європейського економічного простору особливої актуальності набуває питання теоретичного осмислення та практичного втілення засад конкурентної політики, яка має забезпечити оптимальне функціонування ринкових механізмів та захист економічних інтересів споживачів.

Конкурентна політика як складова частина економічної політики держави потребує глибокого наукового обґрунтування її теоретико-правових засад. Це обумовлюється складністю та багатоаспектністю конкурентних відносин, необхідністю врахування специфіки національної економіки та міжнародного досвіду регулювання конкуренції.

Неокласична школа, представлена працями А. Маршала, У. Джевонса та Л. Вальраса, сформулювала модель досконалої конкуренції, що стала теоретичним еталоном для оцінки ефективності ринкових структур. Ця модель передбачає існування великої кількості продавців і покупців, однорідність продукції, повну інформованість учасників ринку та відсутність бар'єрів для входу на ринок [1].

Подальший розвиток теорії конкуренції пов'язаний з роботами Е. Чемберлін та Дж. Робінсон, які розробили теорію монополістичної конкуренції та недосконалої конкуренції. Ці теорії враховували реальні умови функціонування ринків, де продукція має певні відмінності, а інформація є неповною [2].

Сучасні українські вчені-економісти активно досліджують питання адаптації світових теоретичних напрацювань до особливостей національної

економіки. Згідно з дослідженнями З. Варналія, конкуренція розглядається як економічний механізм, що забезпечує ефективний розподіл ресурсів та стимулює інноваційний розвиток [3, с. 54]. Автор підкреслює, що ефективність конкурентних відносин залежить не лише від ринкових механізмів, а й від якості державного регулювання.

Інституційний підхід до розуміння конкуренції отримав широке визнання в сучасній економічній науці. Т. Щербакова у своїх працях акцентує увагу на інституційному аспекті конкуренції, розглядаючи її як систему формальних і неформальних правил, що регулюють взаємодію економічних суб'єктів [4, с. 78]. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти роль державних інститутів у формуванні конкурентного середовища.

Інституційна теорія підкреслює важливість правових норм, традицій, культурних цінностей та інших інституційних чинників у формуванні конкурентної поведінки. Д. Норт у своїх роботах показав, що інститути можуть як сприяти розвитку конкуренції, так і створювати перешкоди для неї.

В контексті української економіки особливої актуальності набуває дослідження впливу інституційних чинників на розвиток конкуренції. А. Філіпенко підкреслює, що в умовах трансформаційної економіки інституційне середовище часто характеризується недостатньою розвиненістю правових норм та високим рівнем невизначеності [5, с. 49].

Теорія ігор внесла значний вклад у розуміння конкурентних процесів, особливо в умовах олігополістичних ринків. Дж. Неш, А. Курно та Б. Бертран розробили моделі стратегічної взаємодії, які дозволяють аналізувати поведінку фірм в умовах взаємозалежності їх рішень.

Українські дослідники активно використовують інструментарій теорії ігор для аналізу конкурентних процесів. В. Геєць у своїх працях застосовує теоретико-ігрові моделі для дослідження олігополістичних структур в українській економіці [6, с. 148]. Автор показує, як стратегічна взаємодія між великими компаніями може призводити до антиконкурентних наслідків.

Еволюційний підхід до конкуренції, розроблений Р. Нельсоном і С. Вінтером, розглядає конкуренцію як процес відбору найбільш ефективних фірм та технологій. Цей підхід підкреслює динамічний характер конкуренції та важливість інноваційної діяльності для забезпечення конкурентних переваг [1].

М. Портер у своїй концепції конкурентних переваг розвинув еволюційний підхід, виділивши п'ять сил конкуренції: конкуренція між існуючими фірмами, загроза появи нових учасників, загроза товарів-замінників, переговорна сила постачальників та переговорна сила покупців [1].

Українські вчені адаптують еволюційний підхід до умов національної економіки. С. Реверчук досліджує особливості формування конкурентних переваг українських підприємств в умовах глобалізації [7, с. 83]. Автор підкреслює важливість інноваційної діяльності та адаптації до змін зовнішнього середовища.

Конкурентна політика як цілеспрямована діяльність держави щодо створення та підтримання конкурентного середовища має свої специфічні риси та функції. О. Бакалінська визначає конкурентну політику як комплекс заходів державного регулювання, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування ринкових механізмів через створення та підтримання конкурентного середовища [8, с. 75].

Конкурентна політика виконує кілька ключових функцій в економічній системі. Регулятивна функція полягає у встановленні правил конкурентної поведінки та створенні правової основи для функціонування ринків. Контролююча функція передбачає моніторинг дотримання конкурентного законодавства та виявлення порушень. Захисна функція спрямована на захист прав споживачів та добросовісних учасників ринку від антиконкурентних практик. Стимулююча функція сприяє розвитку конкуренції та інновацій через створення відповідних стимулів.

Р. Лагутін у своїх дослідженнях виділяє також координаційну функцію конкурентної політики, яка полягає у забезпеченні узгодженості дій різних державних органів у сфері регулювання конкуренції [9, с. 37]. Автор підкреслює важливість системного підходу до формування конкурентної політики.

Основною метою конкурентної політики є забезпечення ефективного функціонування ринкової економіки через створення та підтримання конкурентного середовища. Ця мета досягається через вирішення конкретних завдань: попередження та припинення антиконкурентних дій, контроль за концентрацією капіталу, демонополізація економіки, розвиток малого та середнього бізнесу, захист прав споживачів.

Т. Ткаченко у своїх працях аналізує еволюцію цілей конкурентної політики в різних країнах [10, с. 169]. Автор показує, що в сучасних умовах конкурентна політика виходить за межі традиційного антимонопольного регулювання та охоплює більш широкий спектр питань, включаючи інноваційний розвиток, захист довкілля, соціальні аспекти.

Залежно від підходу до регулювання конкуренції розрізняють різні типи конкурентної політики. Структурний підхід зосереджується на структурі ринків та спрямований на попередження надмірної концентрації. Поведінковий підхід концентрується на поведінці фірм та спрямований на припинення антиконкурентних практик.

Л. Антонюк досліджує особливості різних типів конкурентної політики та їх застосування в українських умовах [11, с. 115]. Автор підкреслює, що ефективна конкурентна політика повинна поєднувати елементи як структурного, так і поведінкового підходів.

Правові засади конкурентної політики в Україні мають багаторівневу структуру, яка включає конституційні норми, законодавчі акти та підзаконні нормативно-правові акти. Конституція України закріплює принципи ринкової економіки та свободи економічної діяльності, що становить конституційну основу для розвитку конкурентних відносин [12].

Стаття 42 Конституції України гарантує право кожного на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Це положення створює правову основу для вільної економічної діяльності та конкуренції. Водночас стаття 91 Конституції забороняє зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію.

М. Вітрук у своїх дослідженнях підкреслює, що конституційні норми щодо конкуренції мають пряму дію та створюють правову основу для розвитку конкурентного законодавства [13, с. 29]. Автор наголошує на важливості конституційного закріплення принципів ринкової економіки для забезпечення стабільності правового регулювання.

Важливою складовою правової системи регулювання конкуренції є Цивільний кодекс України, який деталізує конституційні принципи щодо конкуренції [12]. Кодекс визначає конкуренцію як змагальність господарюючих суб'єктів, коли їх самостійні дії обмежують можливості кожного з них односторонньо впливати на загальні умови обігу товарів на відповідному ринку.

Цивільний кодекс встановлює основні принципи господарювання, серед яких важливе місце займає принцип свободи підприємницької діяльності у межах, визначених законом. Кодекс також закріплює принцип обмеження державного втручання у діяльність суб'єктів господарювання, що є важливим для забезпечення конкурентного середовища.

А. Задихайло досліджує особливості кодифікації господарського права в Україні та її вплив на розвиток конкурентних відносин [15, с. 91]. Автор підкреслює, що Цивільний кодекс створює системну основу для правового регулювання економічних відносин, включаючи конкурентні відносини.

Центральним елементом правової системи регулювання конкуренції в Україні є Закон України «Про захист економічної конкуренції» [16]. Цей закон визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності.

Закон встановлює систему понять конкурентного права, включаючи визначення конкуренції, монопольного становища, концентрації, недобросовісної конкуренції. Особливо важливим є визначення поняття «домінуюче становище», яке є ключовим для застосування конкурентного законодавства.

В. Мілаш у своїх дослідженнях аналізує еволюцію конкурентного законодавства України [17, с. 160]. Автор показує, що сучасний Закон «Про захист економічної конкуренції» є результатом тривалого процесу формування та вдосконалення правової бази регулювання конкуренції.

Конкурентне законодавство України оперує системою специфічних понять та категорій. Центральним поняттям є «економічна конкуренція», яка визначається як змагальність між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання.

Поняття «домінуюче становище» визначається як становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 відсотків, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Це визначення є ключовим для застосування норм про заборону зловживання монопольним становищем.

С. Валітов досліджує особливості категоріального апарату українського конкурентного права [18, с. 236]. Автор підкреслює важливість точного визначення правових понять для забезпечення ефективного правозастосування.

Конкурентне законодавство України встановлює систему заборон та обмежень, спрямованих на забезпечення конкурентного середовища. Основними категоріями заборон є: заборона зловживання монопольним становищем, заборона антиконкурентних угод, заборона недобросовісної конкуренції.

Заборона зловживання монопольним становищем включає такі дії як нав'язування невігідних умов договору, створення перешкод для доступу на ринок, необґрунтоване встановлення різних цін на однакові товари. Ці

заборони спрямовані на запобігання використанню ринкової влади для обмеження конкуренції.

О. Бакалінська аналізує систему заборон у конкурентному праві України [19, с. 47]. Автор підкреслює важливість збалансованого підходу до встановлення заборон, який би забезпечував захист конкуренції без надмірного обмеження економічної свободи.

Важливою складовою конкурентного законодавства є норми про контроль за концентрацією, які спрямовані на попередження надмірної концентрації ринкової влади. Законодавство встановлює пороги концентрації, перевищення яких потребує попереднього дозволу антимонопольного органу.

Контроль за концентрацією поширюється на злиття, поглинання, створення спільних підприємств та інші форми концентрації. Критеріями для оцінки концентрації є розмір суб'єктів господарювання, їх частка на ринку, обсяг активів та оборот.

Т. Швидка досліджує особливості правового регулювання контролю за концентрацією в Україні [20, с. 93]. Автор підкреслює необхідність вдосконалення критеріїв оцінки концентрації з урахуванням специфіки різних галузей економіки.

Конкурентне законодавство України детально регулює процедурні аспекти застосування норм конкурентного права. Це включає порядок проведення розслідувань, збирання доказів, прийняття рішень, оскарження рішень антимонопольного органу.

Процедура розслідування порушень конкурентного законодавства включає кілька стадій: відкриття справи, збирання доказів, аналіз ринку, прийняття рішення. Кожна стадія має свої особливості та правові вимоги.

Конкурентне законодавство України встановлює різні види відповідальності за порушення його норм. Основними видами відповідальності є адміністративна відповідальність у вигляді штрафів та

інших санкцій, а також цивільно-правова відповідальність у вигляді відшкодування збитків.

Розмір штрафів залежить від тяжкості порушення та може становити значні суми. Для фізичних осіб штрафи можуть становити від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, для юридичних осіб - до 10 відсотків доходу.[21, с. 70]

Р. Мельник досліджує особливості відповідальності за порушення конкурентного законодавства [22, с. 116]. Автор підкреслює важливість забезпечення адекватності санкцій для запобігання порушенням та відновлення конкурентного середовища.

Ефективна конкурентна політика базується на системі принципів, які визначають її спрямованість та методи реалізації. До основних принципів належать: принцип верховенства права, який забезпечує правову визначеність та передбачуваність регулятивних дій; принцип пропорційності, що передбачає адекватність регулятивних заходів масштабам порушення; принцип економічної обґрунтованості, який вимагає врахування економічного ефекту від регулятивних рішень.

Сучасна конкурентна політика використовує широкий спектр інструментів, які можна класифікувати за різними критеріями. За характером впливу розрізняють превентивні та репресивні інструменти. Превентивні інструменти спрямовані на попередження порушень конкуренції та включають контроль за концентрацією, регулювання злиттів і поглинань, встановлення правил добросовісної конкуренції.

Репресивні інструменти застосовуються у разі виявлення порушень конкурентного законодавства та передбачають накладення штрафів, припинення антиконкурентних дій, структурні заходи щодо демонополізації. Ефективність репресивних інструментів залежить від швидкості реагування на порушення та адекватності санкцій.

Реалізація конкурентної політики в Україні стикається з рядом специфічних проблем, пов'язаних з трансформаційним характером

національної економіки. Однією з основних проблем є висока концентрація власності та монополізація окремих секторів економіки, що є наслідком приватизаційних процесів 1990-х років.

Р. Квасницька у своїх дослідженнях аналізує вплив олігархічної структури економіки на ефективність конкурентної політики [2]. Автор підкреслює, що концентрація економічної влади в руках обмеженого кола осіб створює додаткові перешкоди для розвитку конкуренції та вимагає особливих підходів до регулювання.

Розвиток цифрової економіки створює нові виклики для конкурентної політики. Традиційні підходи до визначення ринкової влади та оцінки антиконкурентних практик потребують адаптації до особливостей цифрових ринків. Цифрові платформи можуть створювати нові форми ринкової влади, які не завжди адекватно відображаються традиційними показниками концентрації.

Особливої уваги потребують питання регулювання діяльності великих технологічних компаній, які можуть зловживати своїм домінуючим становищем на цифрових ринках. Це вимагає розробки нових підходів до конкурентного регулювання та міжнародної координації зусиль.

Теоретико-правові засади конкурентної політики в Україні формуються під впливом класичних економічних теорій, сучасних концепцій інституційної економіки та європейського досвіду конкурентного регулювання. Нормативно-правова база регулювання конкуренції в Україні загалом відповідає сучасним вимогам, однак потребує подальшого вдосконалення з урахуванням специфіки цифрової економіки та процесів європейської інтеграції.

Основними проблемами реалізації конкурентної політики є висока концентрація власності, недостатня незалежність антимонопольного органу, обмеженість ресурсів для ефективного контролю за дотриманням конкурентного законодавства. Вирішення цих проблем потребує

комплексного підходу, який би поєднував правові, економічні та інституційні заходи.

Перспективи розвитку конкурентної політики в Україні пов'язані з необхідністю адаптації до викликів цифрової трансформації, посилення координації з європейськими інституціями, розвитку інститутів громадянського суспільства та підвищення рівня правової культури учасників ринку. Ефективна конкурентна політика має стати важливим інструментом забезпечення сталого економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

1.2. Інституційна система конкурентної політики

Формування ефективної інституційної системи конкурентної політики є одним із визначальних чинників успішного функціонування ринкової економіки. В умовах глобалізації та посилення конкурентної боротьби особливої актуальності набуває питання створення дієвих інституційних механізмів, здатних забезпечити справедливі умови конкуренції та запобігти зловживанням монопольним становищем.

Інституційна система конкурентної політики представляє собою сукупність взаємопов'язаних інституцій, норм, правил та механізмів, які регулюють конкурентні відносини у суспільстві. Її ефективність безпосередньо впливає на рівень економічного розвитку, інноваційну активність та добробут споживачів.

Для України питання розбудови дієвої інституційної системи конкурентної політики набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції та необхідності гармонізації національного законодавства. Це зумовлює актуальність комплексного дослідження теоретичних та практичних аспектів функціонування інституційної системи конкурентної політики [23].

Теоретичні основи дослідження інституційної системи конкурентної політики закладено в працях представників неоінституціональної економічної теорії, зокрема Д. Норта, О. Вільямсона, Р. Коуза та інших. Згідно з їхніми підходами, інституції визначаються як «правила гри» в суспільстві, що структурують взаємодію між економічними агентами та знижують трансакційні витрати [24].

Українські вчені також зробили значний внесок у розвиток теорії інституційної системи конкурентної політики. Зокрема, А. Гриценко підкреслює, що інституційна система конкурентної політики є складовою загальної інституційної архітектури економіки та має забезпечувати баланс між різними інтересами учасників ринкових відносин [25, с. 67]. В. Геєць наголошує на необхідності формування інституційної системи, яка б сприяла розвитку добросовісної конкуренції та інноваційної діяльності [26, с. 415].

Теоретичне осмислення інституційної системи конкурентної політики базується на декількох ключових принципах. По-перше, це принцип системності, що передбачає взаємозв'язок та взаємодію всіх елементів інституційної системи. По-друге, принцип адаптивності, який означає здатність системи пристосовуватися до змінних умов економічного середовища. По-третє, принцип ефективності, що вимагає оптимального співвідношення між витратами на функціонування інституційної системи та результатами її діяльності [27].

Особливого значення набуває концепція інституційної рівноваги, яка передбачає досягнення стабільного стану взаємодії між різними елементами інституційної системи конкурентної політики. Така рівновага забезпечується через механізми зворотного зв'язку, які дозволяють системі самонастроюватися та адаптуватися до нових викликів [28].

Інституційна система конкурентної політики складається з декількох взаємопов'язаних компонентів, кожен з яких виконує специфічні функції у забезпеченні ефективної конкуренції.

Нормативно-правовий компонент становить основу інституційної системи конкурентної політики. Він включає конституційні норми, спеціальні закони про захист економічної конкуренції, підзаконні акти та міжнародні угоди. В Україні основним законом у сфері конкуренції є Закон України «Про захист економічної конкуренції», який визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції [16].

Організаційно-інституційний компонент представлений системою органів, які здійснюють конкурентну політику. В Україні головним органом у цій сфері є Антимонопольний комітет України, який наділений повноваженнями щодо контролю за дотриманням конкурентного законодавства, розгляду справ про порушення конкуренції та накладення відповідних санкцій [29].

Функціональний компонент охоплює механізми та процедури реалізації конкурентної політики. Це включає процедури розгляду справ про порушення конкуренції, механізми контролю за концентрацією, систему моніторингу стану конкуренції на товарних ринках.

Культурно-інформаційний компонент забезпечує формування конкурентної культури в суспільстві та поширення інформації про принципи та переваги конкуренції. Цей компонент включає освітні програми, інформаційні кампанії, наукові дослідження у сфері конкуренції.

Ефективність інституційної системи конкурентної політики значною мірою залежить від налагодженої взаємодії між її окремими компонентами. Така взаємодія здійснюється через систему формальних та неформальних механізмів.

Формальні механізми взаємодії включають законодавчо закріплені процедури координації діяльності різних інституцій. В Україні такі механізми передбачені Законом України «Про Антимонопольний комітет України», який визначає порядок взаємодії Комітету з іншими органами державної влади [30].

Неформальні механізми взаємодії базуються на традиціях, звичаях та неписаних правилах, які складаються в процесі практичної діяльності інституцій. Ці механізми часто відіграють не менш важливу роль у забезпеченні ефективності інституційної системи.

Особливого значення набуває механізм зворотного зв'язку, який дозволяє інституційній системі адаптуватися до змінних умов економічного середовища. Цей механізм реалізується через систему моніторингу результатів діяльності інституцій, аналіз ефективності прийнятих рішень та внесення відповідних корективів.

Становлення інституційної системи конкурентної політики в Україні відбувалося поетапно, починаючи з перших років незалежності. Перший етап характеризувався створенням базових інституцій та прийняттям основних законодавчих актів у сфері конкуренції.

У 1992 році було створено Антимонопольний комітет України як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Цей крок заклав основи для формування інституційної системи конкурентної політики в країні.

Прийняття у 2001 році Закону України «Про захист економічної конкуренції» стало важливим кроком у розвитку нормативно-правової бази конкурентної політики. Цей закон визначив основні принципи конкуренції, заборонені дії та процедури їх припинення.

Другий етап розвитку інституційної системи конкурентної політики України пов'язаний з процесом європейської інтеграції. Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році зумовило необхідність гармонізації українського конкурентного законодавства з європейськими стандартами.

Сучасний етап характеризується поглибленням інституційних реформ у сфері конкуренції, яка значно наблизила українське законодавство до європейських стандартів.

Незважаючи на досягнутий прогрес, інституційна система конкурентної політики України стикається з низкою викликів, які потребують системного вирішення.

Одним із основних викликів є необхідність подальшого зміцнення інституційної спроможності органів конкурентної політики. Це стосується як кадрового потенціалу, так і матеріально-технічного забезпечення діяльності Антимонопольного комітету України.

Важливим викликом є потреба у вдосконаленні механізмів міжвідомчої координації. Ефективна конкурентна політика вимагає скоординованих дій різних органів державної влади, що не завжди забезпечується на практиці.

Особливої уваги потребує питання формування конкурентної культури в суспільстві. Недостатній рівень розуміння принципів конкуренції з боку бізнесу та споживачів створює перешкоди для ефективного функціонування інституційної системи.

Перспективи розвитку інституційної системи конкурентної політики України пов'язані з подальшим наближенням до європейських стандартів. Це передбачає не лише гармонізацію законодавства, але й запровадження сучасних методів аналізу ринків та оцінки конкурентних наслідків.

Важливим напрямом розвитку є цифровізація процесів реалізації конкурентної політики. Використання сучасних інформаційних технологій дозволить підвищити ефективність роботи інституцій та забезпечити більшу прозорість їхньої діяльності [31, с. 135].

Розвиток альтернативних механізмів вирішення конкурентних спорів може стати важливим елементом модернізації інституційної системи. Медіація та арбітраж у конкурентних спорах можуть сприяти більш швидкому та ефективному вирішенню конфліктів.

Посилення профілактичної роботи через розробку та впровадження програм комплаєнсу є перспективним напрямом розвитку. Це дозволить зменшити кількість порушень конкуренції та сформувати культуру добросовісної конкуренції.

Ефективність інституційної системи конкурентної політики значною мірою залежить від економічних механізмів її реалізації. Ці механізми включають інструменти антимонопольного регулювання, контроль за концентрацією, регулювання природних монополій та стимулювання розвитку конкуренції [32, с. 71].

Контроль за концентрацією є одним із ключових економічних механізмів конкурентної політики. Він передбачає попередню оцінку впливу злиття та поглинання на конкурентне середовище. В Україні встановлено критерії, за яких концентрація підлягає попередньому погодженню з Антимонопольним комітетом, зокрема за обсягом активів та доходів учасників концентрації.

Механізм контролю за антиконкурентними узгодженими діями спрямований на запобігання створенню та функціонуванню картелів. Особливу увагу приділяють виявленню та припиненню цінових змов, розподілу ринків, обмеженню обсягів виробництва або реалізації товарів.

Регулювання зловживання монопольним становищем включає механізми виявлення та припинення дискримінаційних дій, нав'язування невігідних умов, створення перешкод для входження на ринок нових суб'єктів господарювання [33, с. 94].

Стимулювання розвитку конкуренції реалізується через механізми демонополізації, підтримки малого та середнього бізнесу, створення конкурентного середовища у сферах природних монополій [34].

Інституційна спроможність органів конкурентної політики визначається їхньою здатністю ефективно виконувати покладені функції та досягати поставлених цілей. Вона включає кадровий потенціал, фінансове забезпечення, технічне оснащення та організаційну структуру.

Кадровий потенціал Антимонопольного комітету України формується з урахуванням специфіки конкурентної політики, яка вимагає поєднання юридичних та економічних знань. Особливого значення набуває підвищення

кваліфікації працівників у сфері економічного аналізу ринків, що є необхідним для прийняття обґрунтованих рішень.

Фінансове забезпечення діяльності органів конкурентної політики має бути достатнім для виконання всіх функцій, включаючи проведення ринкових досліджень, експертиз, моніторингу стану конкуренції. Недостатнє фінансування може призвести до зниження ефективності роботи та неспроможності адекватно реагувати на порушення конкуренції.

Технічне оснащення включає сучасні інформаційні системи, програмне забезпечення для економічного аналізу, бази даних про стан ринків. Використання сучасних технологій дозволяє підвищити швидкість та якість обробки інформації, покращити аналітичні можливості.

Організаційна структура органів конкурентної політики має забезпечувати оптимальний розподіл функцій між різними підрозділами, ефективну координацію їхньої діяльності та гнучкість у реагуванні на зміни в економічному середовищі [35, с. 97].

Інституційна система конкурентної політики не функціонує ізольовано, а тісно взаємодіє з іншими сферами державного регулювання економіки. Така взаємодія є необхідною для забезпечення комплексного підходу до економічної політики та уникнення конфліктів між різними регуляторними цілями [36].

Взаємодія з системою галузевого регулювання є особливо важливою у сферах, де діють галузеві регулятори. Координація між антимонопольним органом та галузевими регуляторами необхідна для уникнення дублювання функцій та забезпечення узгодженості регуляторних підходів.

Співпраця з правоохоронними органами є критично важливою для ефективного виявлення та припинення найбільш серйозних порушень конкуренції, зокрема картельних змов. Кримінальна відповідальність за антиконкурентні дії може стати додатковим стримуючим фактором.

Взаємодія з судовою системою визначає ефективність захисту конкуренції через судові механізми. Формування спеціалізованих судів або

колегій для розгляду конкурентних спорів може сприяти підвищенню якості судових рішень.

Координація з органами державної влади, що формують економічну політику, необхідна для забезпечення проконкурентного характеру державних рішень. Це включає оцінку впливу на конкуренцію законопроектів, державних програм, регуляторних ініціатив.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у функціонуванні інституційної системи конкурентної політики, виступаючи як партнер органів влади у забезпеченні ефективної конкуренції. Участь громадськості сприяє підвищенню прозорості та підзвітності діяльності регуляторних органів [37].

Бізнес-асоціації та об'єднання підприємців є важливими учасниками формування конкурентної політики. Вони можуть надавати інформацію про стан конкуренції у відповідних галузях, пропонувати шляхи вирішення проблем, брати участь у громадському обговоренні регуляторних ініціатив [38, с. 49].

Споживчі організації виконують функцію захисту інтересів споживачів, які є кінцевими бенефіціарами конкурентної політики. Їхня діяльність сприяє виявленню порушень конкуренції, що негативно впливають на споживачів, та формуванню громадської думки щодо важливості конкуренції [39].

Науково-дослідні установи та експертні організації забезпечують аналітичну підтримку конкурентної політики, проводять дослідження стану конкуренції, розробляють рекомендації щодо вдосконалення інституційної системи [40].

Засоби масової інформації відіграють важливу роль у формуванні громадської думки щодо конкуренції, висвітленні діяльності органів конкурентної політики, інформуванні про порушення конкуренції [41].

Отже, інституційна система конкурентної політики є складним та багатогранним явищем, яке потребує комплексного підходу до свого

дослідження та розвитку. Аналіз теоретичних засад та практичного досвіду показує, що ефективність такої системи залежить від збалансованої взаємодії між її структурними компонентами та адаптації до специфічних умов національної економіки.

Український досвід становлення та розвитку інституційної системи конкурентної політики демонструє поступовий рух у напрямі європейських стандартів, однак залишаються значні виклики, які потребують системного вирішення. Подальший розвиток інституційної системи конкурентної політики України має базуватися на принципах системності, адаптивності та ефективності з урахуванням кращого міжнародного досвіду.

1.3. Суспільний вплив конкурентної політики

Конкурентна політика як система заходів державного регулювання спрямована на забезпечення ефективного функціонування ринкових механізмів та захист конкуренції від деструктивних впливів монополізації. Теоретичні основи конкурентної політики закладені в працях представників різних економічних шкіл, що формували різні підходи до розуміння ролі конкуренції в економічному розвитку.

Український дослідник А.Г. Герасименко зазначає, що конкурентна політика має багатовимірний характер впливу на суспільство, включаючи економічний, соціальний та політичний аспекти. Економічний вплив проявляється через підвищення ефективності виробництва, стимулювання інновацій та забезпечення оптимального ціноутворення. Соціальний вплив полягає в захисті прав споживачів, забезпеченні рівних можливостей для всіх учасників ринку та сприянні соціальній справедливості [42, с. 15].

Теоретичні дослідження О.В. Бакалінської демонструють, що ефективна конкурентна політика сприяє формуванню конкурентного середовища, яке стимулює підприємства до постійного вдосконалення своєї діяльності, впровадження інновацій та підвищення якості товарів і послуг. Це

безпосередньо впливає на рівень життя населення через забезпечення доступності якісних товарів за конкурентними цінами [43, с. 92].

Важливим аспектом теоретичного обґрунтування конкурентної політики є концепція «провалів ринку», розроблена неокласичною економічною школою. Згідно з цією концепцією, конкурентна політика має виправляти ситуації, коли ринкові механізми не забезпечують оптимального розподілу ресурсів внаслідок монополізації, зовнішніх ефектів або асиметрії інформації [2].

Оцінка суспільного впливу конкурентної політики потребує комплексного методологічного підходу, який враховував би множинність каналів впливу та різноманітність ефектів. Сучасна економічна наука пропонує різні методологічні підходи до аналізу ефективності конкурентної політики та її впливу на суспільний добробут.

Традиційний підхід до оцінки конкурентної політики базується на концепції суспільного добробуту, запропонованій Артуром Пігу. Згідно з цим підходом, ефективність конкурентної політики оцінюється через її вплив на загальний рівень суспільного добробуту, який визначається як сума споживчого та виробничого надлишків [27].

Український економіст М.В. Гаман розробив комплексну методику оцінки суспільного впливу конкурентної політики, яка включає кількісні та якісні показники. Кількісні показники включають зміни в рівні цін, обсягах виробництва, кількості підприємств на ринку та показниках концентрації. Якісні показники охоплюють оцінку інноваційної активності, якості товарів і послуг та задоволеності споживачів [44, с. 47].

Сучасний методологічний підхід до оцінки конкурентної політики передбачає використання інструментарію поведінкової економіки. Дослідження Р.А. Фатхутдінова показують, що традиційні економічні моделі не завжди адекватно відображають реальну поведінку споживачів та підприємств, що вимагає врахування психологічних факторів при оцінці ефективності конкурентної політики [45, с. 82].

Важливим методологічним інструментом є аналіз витрат і вигод (cost-benefit analysis), який дозволяє оцінити економічну ефективність конкретних заходів конкурентної політики. Цей підхід передбачає порівняння витрат на реалізацію заходів з очікуваними вигодами для суспільства.

Методологія оцінки впливу конкурентної політики на інноваційний розвиток базується на аналізі динаміки інноваційних показників та їх кореляції з заходами антимонопольного регулювання. Дослідження О.Б. Жихор демонструють необхідність використання лагових моделей для врахування часового розриву між реалізацією заходів конкурентної політики та їх впливом на інноваційну активність [46, с. 113].

Економічний вплив конкурентної політики на суспільство проявляється через множини каналів, що включають вплив на ціноутворення, інноваційну діяльність, продуктивність та економічне зростання. Дослідження показують, що ефективна конкурентна політика сприяє зниженню цін на товари та послуги, що безпосередньо впливає на добробут споживачів.

Український економіст В.А. Лагутін у своїх дослідженнях демонструє, що конкурентна політика має значний мультиплікативний ефект на економіку. Зокрема, заходи з демонополізації окремих ринків призводять до зниження цін не лише на цих ринках, але й на суміжних ринках через ефект економічних зв'язків [47, с. 69].

Механізм впливу конкурентної політики на ціноутворення базується на створенні умов для справедливої конкуренції між підприємствами. Коли підприємства не можуть використовувати свою ринкову владу для встановлення монопольних цін, вони змушені знижувати ціни до рівня, близького до граничних витрат виробництва. Це призводить до перерозподілу економічних вигід від виробників до споживачів.

Дослідження С.М. Кваша показують, що вплив конкурентної політики на ціни є особливо значущим на ринках з високою концентрацією.

Антимонопольні заходи на таких ринках можуть призвести до зниження цін на 10-30%, що має суттєвий вплив на реальні доходи населення [48, с. 93].

Важливим аспектом економічного впливу конкурентної політики є її роль у стимулюванні інноваційної діяльності. Конкурентне середовище примушує підприємства постійно вдосконалювати свою продукцію та технології виробництва, що сприяє технологічному прогресу та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Механізм впливу конкуренції на інноваційну діяльність має складний характер. З одного боку, конкуренція стимулює підприємства до інновацій як засобу забезпечення конкурентних переваг. З іншого боку, надмірна конкуренція може зменшувати стимули до інновацій через скорочення прибутків, які можуть бути інвестовані в дослідження і розробки.

Дослідження О.М. Шнипко показують, що ефективна конкурентна політика сприяє підвищенню продуктивності праці в економіці. Конкуренція стимулює підприємства до більш ефективного використання ресурсів, впровадження сучасних технологій та оптимізації виробничих процесів, що призводить до зростання продуктивності [49, с. 38].

Вплив конкурентної політики на продуктивність проявляється через декілька механізмів. По-перше, конкуренція сприяє виходу з ринку неефективних підприємств та концентрації ресурсів у більш ефективних виробників. По-друге, конкурентний тиск стимулює існуючі підприємства до підвищення ефективності своєї діяльності.

Макроекономічний вплив конкурентної політики проявляється через її вплив на темпи економічного зростання.

Дослідження В.В. Геєця демонструють, що вплив конкурентної політики на економічне зростання є особливо значущим у довгостроковій перспективі. Створення конкурентного середовища сприяє формуванню ефективної структури економіки, яка забезпечує стійке зростання продуктивності та конкурентоспроможності [50, с. 19].

Особливо важливим є вплив конкурентної політики на розвиток малого та середнього бізнесу. Заходи з обмеження монополізації ринків створюють сприятливі умови для входження нових підприємств, що сприяє розвитку підприємництва та створенню нових робочих місць.

Конкурентна політика впливає на розвиток через зниження бар'єрів для входження на ринок, забезпечення рівних умов конкуренції та захист від недобросовісної конкуренції з боку великих підприємств. Це особливо важливо для інноваційних стартапів, які потребують справедливих умов для конкуренції з встановленими гравцями.

Соціальний вплив конкурентної політики на суспільство є не менш важливим за економічний та проявляється через захист прав споживачів, забезпечення рівних можливостей для всіх учасників ринку та сприяння соціальній справедливості. Конкурентна політика безпосередньо впливає на добробут споживачів через забезпечення доступності якісних товарів та послуг за конкурентними цінами.

Дослідження Н.М. Матвєєвої показують, що ефективна конкурентна політика сприяє розширенню вибору споживачів. Конкурентне середовище стимулює підприємства до диверсифікації своєї продукції та послуг, що надає споживачам більше альтернатив для задоволення своїх потреб [51, с. 106].

Механізм впливу конкурентної політики на вибір споживачів базується на стимулюванні підприємств до продуктової диференціації. Коли підприємства не можуть конкурувати лише за ціною, вони змушені шукати інші способи залучення споживачів, включаючи покращення якості продукції, розширення асортименту та впровадження інновацій.

Важливим аспектом соціального впливу конкурентної політики є її роль у забезпеченні рівних можливостей для всіх учасників ринку. Антимонопольне регулювання перешкоджає формуванню бар'єрів для входження нових підприємств на ринок, що сприяє соціальній мобільності та створенню рівних умов для ведення бізнесу.

Принцип рівних можливостей у конкурентній політиці має особливе значення для соціальної справедливості. Коли всі учасники ринку мають однакові можливості для конкуренції, це сприяє формуванню суспільства, де успіх залежить від ефективності та інновацій, а не від привілейованого становища.

Конкурентна політика також має важливе значення для захисту прав споживачів. Заборона недобросовісної конкуренції, зокрема введення споживачів в оману щодо характеристик товарів та послуг, сприяє формуванню довіри споживачів до ринку та підвищенню якості товарів і послуг.

Дослідження А.В. Мельник демонструють, що конкурентна політика сприяє підвищенню інформованості споживачів. Конкурентне середовище стимулює підприємства до більш активного інформування споживачів про характеристики своєї продукції та послуг, що покращує прозорість ринку [52, с. 77].

Український дослідник С.В. Князь зазначає, що конкурентна політика має важливе значення для забезпечення соціальної справедливості. Обмеження монополістичних практик перешкоджає концентрації економічної влади в руках окремих груп, що сприяє більш рівномірному розподілу доходів у суспільстві [53, с. 125].

Вплив конкурентної політики на розподіл доходів проявляється через декілька механізмів. По-перше, конкуренція обмежує можливості підприємств отримувати надприбутки за рахунок споживачів. По-друге, конкурентне середовище сприяє підвищенню заробітної плати через зростання продуктивності праці. По-третє, конкуренція стимулює створення нових робочих місць.

Особливо важливим є вплив конкурентної політики на доступність основних товарів та послуг для населення. Регулювання природних монополій у сферах комунальних послуг, транспорту та зв'язку має

безпосередній вплив на рівень життя громадян, особливо соціально вразливих груп населення.

Дослідження О.І. Амосова показують, що ефективне регулювання природних монополій може значно покращити доступність базових послуг для населення. Зокрема, тарифна політика у сфері комунальних послуг має враховувати не лише економічні, але й соціальні аспекти [54, с. 49].

Конкурентна політика також впливає на якість життя через стимулювання покращення якості товарів і послуг. Конкурентне середовище примушує підприємства постійно вдосконалювати свою продукцію для утримання споживачів, що призводить до загального підвищення стандартів якості.

Соціальний вплив конкурентної політики включає також її роль у формуванні конкурентної культури в суспільстві. Справедлива конкуренція сприяє формуванню цінностей меритократії, інновацій та підприємництва, що є важливими для розвитку громадянського суспільства.

Інноваційний аспект впливу конкурентної політики на суспільство має особливе значення в умовах переходу до економіки знань та цифрової трансформації. Конкурентне середовище створює стимули для підприємств до постійного вдосконалення своїх продуктів та процесів, що є основою інноваційного розвитку.

Дослідження А.А. Мазаракі демонструють, що конкурентна політика впливає на інноваційну діяльність через декілька механізмів. По-перше, конкуренція стимулює підприємства до пошуку нових технологічних рішень для забезпечення конкурентних переваг. По-друге, антимонопольне регулювання перешкоджає блокуванню інновацій з боку домінуючих підприємств [55, с. 92].

Теоретичні дослідження показують складність взаємозв'язку між конкуренцією та інноваціями. Гіпотеза Шумпетера стверджує, що монополістичні прибутки є необхідною умовою для фінансування інноваційної діяльності. Водночас, сучасні дослідження демонструють, що

помірна конкуренція може стимулювати інновації більш ефективно, ніж як монополія, так і досконала конкуренція [2].

Дослідження О.В. Длугопольського показують, що вплив конкурентної політики на інновації залежить від стадії інноваційного процесу. На стадії фундаментальних досліджень конкуренція може мати негативний вплив через високі ризики та невизначеність. На стадії прикладних досліджень та комерціалізації конкуренція, навпаки, стимулює інноваційну активність [56, с. 116].

Важливим аспектом впливу конкурентної політики на інноваційний розвиток є регулювання інтелектуальної власності. Балансування між захистом прав інтелектуальної власності та забезпеченням конкуренції має критичне значення для стимулювання інноваційної діяльності.

Конкурентна політика у сфері інтелектуальної власності має забезпечувати баланс між стимулами для інновацій та доступністю інноваційних рішень для суспільства. Надмірний захист може призвести до блокування подальших інновацій, тоді як недостатній захист може знизити стимули для інноваційної діяльності.

Сучасні виклики цифровізації економіки вимагають адаптації конкурентної політики до нових умов функціонування ринків. Цифрові платформи створюють нові види монополістичних практик, які потребують специфічних підходів до регулювання.

Вплив конкурентної політики на інноваційну інфраструктуру проявляється через забезпечення рівних умов доступу до інноваційних ресурсів та послуг. Це включає доступ до фінансування, консультаційних послуг, лабораторної бази та інших елементів інноваційної інфраструктури.

Конкурентна політика також впливає на формування інноваційних кластерів та екосистем. Справедлива конкуренція сприяє концентрації інноваційних підприємств у певних регіонах, що створює синергетичні ефекти та прискорює інноваційний розвиток.

Дослідження Т.В. Писаренко демонструють, що ефективна конкурентна політика сприяє міжнародному трансферу технологій. Конкурентне середовище стимулює підприємства до пошуку нових технологічних рішень, включаючи співпрацю з іноземними партнерами [57, с. 160].

Конкурентна політика має стимулювати розвиток інноваційної інфраструктури. Створення конкурентних умов для діяльності технопарків, інкубаторів та інших елементів інноваційної екосистеми сприяє прискоренню інноваційного розвитку.

Регіональний вимір конкурентної політики має особливе значення для забезпечення збалансованого розвитку територій та подолання регіональних диспропорцій. Конкурентна політика впливає на територіальний розподіл економічної активності через регулювання процесів концентрації та деконцентрації виробництва.

Дослідження В.В. Чужикова показують, що ефективна конкурентна політика сприяє розвитку регіональних ринків та зменшенню регіональних диспропорцій. Обмеження монополізації національних ринків створює можливості для розвитку регіональних підприємств [26].

Важливим аспектом регіонального впливу конкурентної політики є її роль у підтримці розвитку малих та середніх підприємств у регіонах. Антимонopolне регулювання створює сприятливі умови для діяльності регіональних підприємств, що сприяє диверсифікації регіональної економіки.

Конкурентна політика також впливає на міжрегіональну торгівлю та інтеграцію регіональних ринків. Усунення штучних бар'єрів для торгівлі та обмеження регіональних монополій сприяє формуванню єдиного національного ринку.

Отже, Дослідження суспільного впливу конкурентної політики демонструє її багатовимірний характер та значущість для соціально-економічного розвитку суспільства. Конкурентна політика впливає на

добробут громадян через забезпечення конкурентних цін, захист прав споживачів та стимулювання інноваційного розвитку.

Економічний вплив конкурентної політики проявляється через підвищення ефективності виробництва, стимулювання інноваційної діяльності та забезпечення сталого економічного зростання. Соціальний вплив включає захист прав споживачів, забезпечення рівних можливостей для всіх учасників ринку та сприяння соціальній справедливості.

Інституційна система конкурентної політики України поступово наближається до європейських стандартів, однак потребує подальшого вдосконалення для ефективного вирішення сучасних викликів цифровізації та глобалізації економіки.

РОЗДІЛ 2

ДІЯЛЬНІСТЬ ПО ЗАХИСТУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Система, функції та повноваження органів захисту конкуренції в Україні

Система захисту конкуренції в Україні характеризується централізованою моделлю організації, де головну роль відіграє Антимонопольний комітет України (АМКУ) як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом [58, с. 45]. Створений у 1993 році, АМКУ пройшов значну еволюцію від органу боротьби з монополізмом до сучасної інституції захисту конкуренції, адаптованої до європейських стандартів [59, с. 112].

Історичний розвиток інституції захисту конкуренції в Україні можна поділити на кілька етапів. Перший етап (1993-2001 роки) характеризувався формуванням базових підходів до антимонопольного регулювання в умовах трансформаційної економіки. Другий етап (2001-2014 роки) відзначився систематизацією конкурентного законодавства та розширенням функціональних повноважень АМКУ. Третій етап (з 2014 року) пов'язаний з євроінтеграційними процесами та адаптацією української системи захисту конкуренції до стандартів ЄС [60, с. 156].

Законодавче підґрунтя діяльності АМКУ становить Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 року та Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року, які неодноразово зазнавали змін у контексті євроінтеграційних процесів [58, с. 78]. Особливо значущими стали зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про захист економічної конкуренції»» від 3 лютого 2022 року, які посилили інструментарій АМКУ та гармонізували українське законодавство з Директивою ЄС про відшкодування шкоди, завданої порушеннями конкурентного права [59, с. 234].

Конституційно-правовий статус АМКУ визначається статтею 106 Конституції України та деталізується в Положенні про Антимонопольний комітет України, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України. Спеціальний статус АМКУ виявляється в його відносній незалежності від інших органів виконавчої влади, що забезпечується особливим порядком призначення та звільнення Голови Комітету, фінансової автономії та процедурної незалежності в прийнятті рішень.

Структурно АМКУ складається з центрального апарату та територіальних органів у семи регіонах України. Центральний апарат включає департаменти з питань контролю за концентраціями, недобросовісної конкуренції, державної допомоги та адміністративно-правового забезпечення. Територіальні органи функціонують у Львівській, Дніпропетровській, Одеській, Харківській, Донецькій областях, а також у містах Київ та Севастополь, забезпечуючи реалізацію конкурентної політики на регіональному рівні [61, с. 89].

Організаційна структура АМКУ передбачає функціонування колегіального органу - Колегії АМКУ, яка складається з Голови та його заступників. Колегія АМКУ є вищим органом, що приймає рішення з найважливіших питань конкурентної політики, розгляду справ про порушення конкурентного законодавства та погодження економічних концентрацій. Рішення Колегії приймаються більшістю голосів від її складу, що забезпечує колегіальність та збалансованість прийнятих рішень.

Кадровий склад АМКУ налічує близько 600 працівників, з яких значна частина має вищу економічну або юридичну освіту та спеціалізацію в галузі конкурентного права. Система підвищення кваліфікації включає стажування в аналогічних інституціях країн ЄС, участь у міжнародних програмах та семінарах [59, с. 134].

Таблиця 2.1.

Структура Антимонопольного комітету України

Рівень	Підрозділ	Основні функції	Територія дії
Центральний	Департамент контролю за концентраціями	Контроль за злиттями та поглинаннями	Загальнодержавна
Центральний	Департамент боротьби з недобросовісною конкуренцією	Розслідування порушень конкуренції	Загальнодержавна
Центральний	Департамент державної допомоги	Контроль за державною допомогою суб'єктам господарювання	Загальнодержавна
Територіальний	Регіональні відділення	Реалізація конкурентної політики на місцях	7 регіонів України

Джерело: розроблено автором за даними сайту АМКУ <https://amcu.gov.ua/pro-nas/strukturni-pidrozdili>

Повноваження АМКУ охоплюють широкий спектр питань захисту конкуренції, починаючи від превентивних заходів і закінчуючи застосуванням санкцій. Згідно з статтею 7 Закону України «Про захист економічної конкуренції», до основних повноважень належить здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції [62, с. 201].

Класифікація повноважень АМКУ може здійснюватися за кількома критеріями. За предметом регулювання виділяють повноваження у сфері контролю за анти конкурентними узгодженими діями, зловживанням монопольним становищем, недобросовісною конкуренцією, економічними концентраціями та державною допомогою. За характером впливу розрізняють превентивні, контрольні та правозастосовні повноваження [60, с. 178].

Особливої уваги заслуговує інститут контролю за економічними концентраціями, який дозволяє АМКУ попереджати створення або посилення монопольного становища суб'єктів господарювання. Порогові

значення для обов'язкового погодження концентрацій встановлено на рівні 12 мільйонів євро сукупного світового доходу учасників концентрації або 4 мільйони євро сукупного доходу в Україні. Ці параметри було гармонізовано з європейськими стандартами в рамках імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [63, с. 78].

Процедура розгляду заявок про надання дозволу на концентрацію включає два етапи: попередню оцінку (до 25 робочих днів) та поглиблене дослідження (до 110 робочих днів). Критерії оцінки концентрацій базуються на аналізі ринкових часток, бар'єрів входження на ринок, потенціалу конкуренції та ефективності операції [59, с. 223].

Інструментарій АМКУ включає право проведення перевірок, витребування документів та інформації, застосування штрафних санкцій та структурних заходів. Максимальний розмір штрафу може становити до 10% річного доходу порушника, що відповідає практиці Європейського Союзу. Крім того, АМКУ наділений правом звертатися до суду з позовами про визнання недійсними рішень органів державної влади, які обмежують конкуренцію, а також правом ініціювати кримінальні провадження за фактами порушень, що містять склад кримінального правопорушення [64, с. 203].

Новелою українського конкурентного законодавства є запровадження інституту програм звільнення від відповідальності (*leniency programs*), що дозволяє суб'єктам господарювання отримати повне або часткове звільнення від штрафних санкцій в обмін на співпрацю у розслідуванні картельних змов.

Функціональне навантаження АМКУ можна систематизувати за кількома напрямками: регулятивна, контрольна, правозастосовна та аналітична функції. Регулятивна функція полягає у формуванні правил конкурентної поведінки через прийняття підзаконних нормативно-правових актів, роз'яснень та методичних рекомендацій.

Контрольна функція реалізується через систематичний моніторинг стану конкуренції на товарних ринках, аналіз ринкових структур та

виявлення потенційних загроз конкурентному середовищу. Щорічні звіти АМКУ свідчать про постійне розширення масштабів контрольної діяльності – у 2023 році було розглянуто понад 400 справ про порушення конкурентного законодавства [65, с. 89].

Таблиця 2.2.

Динаміка розгляду справ АМКУ у 2020-2023 роках

Рік	Справи про антиконкурентні узгоджені дії	Справи про зловживання монопольним становищем	Справи про концентрації	Справи про недобросовісну конкуренцію	Загальна сума штрафів (млн грн)
2020	45	78	123	67	1,247
2021	52	85	145	73	1,689
2022	38	69	98	45	892
2023	67	92	167	89	2,134

Джерело: розроблено автором на базі даних з сайту АМКУ <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/zvit-pro-diialnist-komisii-amku-z-rozghliadu-skarh-pro-porushennia-zakonodavstva-u-sferi-publichnykh-zakupivel>

Правозастосовна функція включає розслідування порушень, прийняття рішень про притягнення до відповідальності та застосування санкцій. Процедура розслідування передбачає збирання доказів, проведення економічного аналізу, надання права на захист суб'єктам господарювання та прийняття обґрунтованого рішення. Середня тривалість розгляду справ становить 8-12 місяців залежно від складності справи [65, с. 178].

Таблиця 2.3.

Структура правопорушень за видами діяльності у 2024 році

Сектор економіки	Кількість справ	Відсоток від загальної кількості	Середній розмір штрафу (млн грн)
Енергетика	89	23%	45,7

Фармацевтика	67	17%	12,3
Будівництво	56	14%	8,9
Телекомунікації	43	11%	67,2
Транспорт	38	10%	15,6
Інші галузі	98	25%	7,1

Джерело: розроблено автором на базі даних з сайту АМКУ <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/zvit-pro-diialnist-komisii-amku-z-rozghliadu-skarh-pro-porushennia-zakonodavstva-u-sferi-publichnykh-zakupivel>

Ефективність діяльності АМКУ значною мірою залежить від координації з іншими органами державної влади. Особливо важливим є співробітництво з Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів у сфері захисту прав споживачів, з Державною податковою службою України в частині обміну інформацією про діяльність суб'єктів господарювання.

Взаємодія з Національним банком України здійснюється в рамках контролю за концентраціями у банківському секторі та моніторингу конкурентних процесів на фінансових ринках. Меморандум про взаєморозуміння між АМКУ та НБУ, підписаний у 2019 році, визначає механізми координації при розгляді справ, що стосуються банківського сектору [65, с. 234].

Співпраця з галузевими регуляторами включає узгодження підходів до тарифного регулювання, оцінку впливу регулятивних рішень на конкуренцію та спільну участь у міжнародних проектах. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), та АМКУ регулярно проводять спільні наради з питань розвитку конкуренції на енергетичних ринках.

Взаємодія з судовою системою здійснюється через механізм оскарження рішень АМКУ у господарських судах. Судова практика свідчить про поступове формування стійких підходів до розгляду конкурентних

спорів, хоча залишаються дискусійні питання щодо стандартів доказування та оцінки економічних наслідків анти конкурентних дій. Верховний Суд України у своїх постановках сформував низку правових позицій щодо застосування конкурентного законодавства, зокрема щодо визначення релевантного ринку та оцінки домінування [66, с. 189].

Міжнародне співробітництво АМКУ розвивається в рамках членства України в Міжнародній мережі конкуренції (ICN), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та співпраці з Генеральним директором Європейської Комісії. Особливе значення має технічна допомога ЄС у рамках проекту «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію» та програми з конкурентними відомствами країн-членів ЄС [66, с. 156].

Механізми міжнародної координації включають обмін інформацією у транскордонних справах, спільні розслідування та взаємне визнання рішень. АМКУ є учасником багатосторонніх угод про співробітництво в антимонопольній сфері та бере активну участь у роботі міжнародних організацій.

Сучасний стан системи захисту конкуренції в Україні характеризується низкою проблем, серед яких недостатнє фінансування, кадровий дефіцит та необхідність подальшої гармонізації законодавства з ЄС. Воєнний стан, введений 24 лютого 2022 року, створив додаткові виклики для функціонування системи, зокрема необхідність адаптації до змінених економічних реалій.

Перспективи розвитку пов'язуються з подальшою цифровізацією процедур, розширенням застосування економічного аналізу при розгляді справ та посиленням превентивної функції.

Територіальна організація системи захисту конкуренції в Україні передбачає функціонування регіональних підрозділів АМКУ, які мають специфічні повноваження та особливості діяльності відповідно до економічної структури регіонів. Західний регіон характеризується високою

концентрацією справ у сфері будівництва та туризму, що пов'язано з активним розвитком інфраструктурних проєктів та рекреаційного бізнесу.

Східний регіон традиційно демонструє найбільшу кількість справ у промисловому секторі, особливо в металургії та хімічній промисловості. Південний регіон відзначається значною часткою справ у сфері портових послуг та зернової торгівлі. Такий розподіл відображає галузеву спеціалізацію регіонів та потребує відповідної експертизи від працівників територіальних органів.

Координація між центральним апаратом та територіальними органами здійснюється через систему методичного керівництва, регулярних нарад та обміну досвідом. Щомісячні відеоконференції дозволяють забезпечити єдність правозастосовної практики та оперативне реагування на регіональні особливості.

Сучасні тенденції розвитку конкурентного права характеризуються посиленням ролі економічного аналізу в процесі прийняття рішень. АМКУ активно впроваджує інструменти економетричного моделювання, аналізу цінової дискримінації та оцінки ефективності вертикальних угод [67, с. 178]. Створення в 2020 році Департаменту економічного аналізу дозволило підвищити якість обґрунтування рішень та привести їх у відповідність до європейських стандартів.

Методологія економічного аналізу включає тести на визначення релевантного ринку (SSNIP test), аналіз концентрації ринку, оцінку бар'єрів входження та потенційної конкуренції [68, с. 156]. Особливої уваги заслуговує розвиток методів аналізу двосторонніх ринків та мережевих ефектів, що є критично важливим для регулювання цифрових платформ.

Процес адаптації міжнародного досвіду в українській практиці захисту конкуренції відбувається через участь у програмах технічної допомоги, стажування працівників АМКУ в аналогічних інституціях ЄС та імплементацію кращих практик. Особливе значення має досвід Німеччини

щодо організації процедур концентрації, практика Франції у сфері боротьби з картелями та підходи Нідерландів до економічного аналізу.

Адаптація європейських стандартів включає не лише зміну законодавства, але й трансформацію інституційної культури, методів роботи та підходів до взаємодії з бізнесом. Програма twinning з Федеральним картельним відомством Німеччини (2019-2021 роки) дозволила підвищити кваліфікацію понад 150 працівників АМКУ [69, с. 167].

Система органів захисту конкуренції в Україні демонструє поступальний розвиток у напрямку європейських стандартів, проте потребує подальшого вдосконалення інституційних механізмів та правозастосовної практики. Централізована модель з АМКУ як головним регулятором забезпечує єдність конкурентної політики, але вимагає посилення координації з іншими органами державної влади та розвитку регіональних компетенцій.

Функціональна спеціалізація підрозділів АМКУ відповідає сучасним тенденціям розвитку конкурентного права, а розширення повноважень у сфері контролю за державною допомогою створює передумови для більш ефективного захисту конкурентного середовища. Впровадження економічного аналізу та цифрових технологій підвищує якість прийнятих рішень та прозорість процедур.

Водночас виклики воєнного часу актуалізують необхідність адаптації інструментів конкурентної політики до умов економіки перехідного періоду. Пріоритетними напрямками розвитку є посилення фінансування, підвищення кваліфікації кадрів, розвиток міжнародного співробітництва та створення ефективних механізмів приватного захисту конкуренції.

Успішність реформування системи захисту конкуренції значною мірою залежатиме від політичної підтримки, стабільності законодавчого регулювання та готовності бізнес-спільноти до дотримання принципів добросовісної конкуренції. Євроінтеграційний вектор розвитку України створює сприятливі умови для подальшого вдосконалення національної

системи захисту конкуренції відповідно до найкращих європейських стандартів.

2.2. Інструменти та механізми захисту конкуренції

Розвиток ринкової економіки в Україні супроводжується формуванням конкурентного середовища, яке потребує належного правового регулювання та ефективної системи захисту. Конкуренція як економічне явище забезпечує ефективний розподіл ресурсів, стимулює інновації та сприяє підвищенню якості товарів і послуг. Водночас, в умовах глобалізації економіки та цифровізації господарських відносин, виникають нові виклики для підтримання справедливої конкуренції, що вимагає вдосконалення існуючих інструментів і механізмів її захисту.

Контроль економічних концентрацій являє собою один із найважливіших превентивних інструментів захисту конкуренції, спрямований на запобігання створенню або посиленню домінуючого становища суб'єктів господарювання на ринку. Цей механізм дозволяє антимонопольному органу здійснювати попередню оцінку потенційних антиконкурентних наслідків злиття і поглинання підприємств.

Згідно із Законом України «Про захист економічної конкуренції», концентрація підлягає обов'язковому узгодженню з АМКУ у випадках перевищення встановлених кількісних порогів [16]. Сучасна система порогів включає критерії, засновані на вартості активів учасників концентрації, обсязі їх реалізації товарів, а також частці ринку. О. Виноградова зазначає, що встановлення оптимальних порогів є складним завданням, оскільки занадто низькі пороги можуть призвести до надмірного регулятивного навантаження, а занадто високі – до пропуску потенційно шкідливих концентрацій [70, с. 89].

Процедура розгляду заяв про узгодження концентрацій включає декілька етапів. На першому етапі здійснюється попередня оцінка

концентрації та визначення необхідності детального дослідження. У випадку виявлення потенційних антиконкурентних ефектів розпочинається поглиблене розслідування, яке може тривати до 135 днів. Під час розслідування АМКУ аналізує структуру відповідного товарного ринку, рівень його концентрації, бар'єри входження та інші фактори, що можуть вплинути на конкурентну ситуацію.

Особливої уваги заслуговує інститут зобов'язань (commitments), який дозволяє учасникам концентрації запропонувати певні заходи для усунення анти конкурентних ефектів операції. Такі зобов'язання можуть включати продаж окремих активів, надання доступу конкуруючим підприємствам до ключових ресурсів, збереження окремих торгових марок тощо. Практика застосування зобов'язань в Україні поступово розвивається з урахуванням європейського досвіду.

Таблиця 2.4.

Види та критерії оцінки економічних концентрацій

Тип концентрації	Основні критерії оцінки	Типові зобов'язання
Горизонтальна	Частка ринку, ННІ, бар'єри входження	Продаж активів, ліцензування технологій
Вертикальна	Вертикальна інтеграція, закриття ринку	Забезпечення доступу, недискримінаційні умови
Конгломератна	Портфельні ефекти, фінансова потужність	Роздільність бізнесів, обмеження на пакетні пропозиції

Джерело: розроблено автором

Ліцензування як превентивний інструмент захисту конкуренції застосовується у сферах природних монополій та соціально значущих видах діяльності. Система ліцензування повинна забезпечувати баланс між необхідністю регулювання окремих видів господарської діяльності та збереженням конкурентного середовища.

У сфері природних монополій застосовуються спеціальні механізми тарифного регулювання, спрямовані на запобігання зловживанням

монопольним становищем. Національні комісії регулювання у сферах енергетики, комунальних послуг та зв'язку здійснюють контроль за дотриманням принципів недискримінаційного доступу до мереж та об'єктів інфраструктури [71, с. 178]. Н. Кузьминчук відзначає важливість розвитку інституту незалежного регулювання природних монополій як альтернативи прямому державному контролю [72, с. 234].

Особливої уваги потребує регулювання сфери електронних комунікацій, де поєднуються елементи природної монополії (мережева інфраструктура) та конкурентних сегментів (послуги зв'язку). Механізм значної ринкової влади (SMP) дозволяє накладати спеціальні регулятивні зобов'язання на операторів, які займають домінуюче становище на окремих сегментах ринку.

Антидемпінгові та компенсаційні заходи являють собою інструменти торговельного захисту, спрямовані на підтримання справедливої конкуренції у сфері міжнародної торгівлі. Ці механізми дозволяють захистити національних виробників від недобросовісної конкуренції з боку іноземних компаній, які використовують демпінгові ціни або отримують неправомірні субсидії від своїх урядів.

Процедура антидемпінгового розслідування включає декілька етапів: ініціювання розслідування на підставі скарги національних виробників, збір та аналіз інформації про демпінгові практики, оцінка шкоди, завданої національній промисловості, та прийняття рішення про застосування антидемпінгових мір. Міністерство економіки України як уповноважений орган у сфері торговельного захисту здійснює такі розслідування відповідно до правил СОТ та національного законодавства.

Система штрафних санкцій в Україні є основним каральним інструментом забезпечення дотримання антимонопольного законодавства. Штрафи накладаються як на суб'єктів господарювання, так і на їх посадових осіб за різні види порушень конкурентного законодавства [73, с. 234]. Розміри штрафів встановлюються у відсотках від доходу порушника або у

фіксованих сумах, що забезпечує пропорційність санкцій характеру та тяжкості порушення.

За зловживання монополієм становисем максимальний розмір штрафу становить 10% від доходу суб'єкта господарювання, отриманого від реалізації продукції на товарному ринку, де було вчинено порушення [16]. Така система розрахунку штрафів забезпечує їх відповідність економічній потужності порушника та створює реальний стримуючий ефект.

М. Швидка відзначає, що система штрафних санкцій потребує подальшого вдосконалення з метою забезпечення її відповідності принципам пропорційності та ефективності [74, с. 145]. Зокрема, важливим є врахування таких факторів як тривалість порушення, його повторність, співробітництво з антимонопольним органом під час розслідування, вжиття заходів для усунення наслідків порушення.

Таблиця 2.5.

Диференціація штрафних санкцій залежно від виду та тяжкості порушення

Вид порушення	Базовий розмір штрафу	Обтяжуючі обставини	Пом'якшуючі обставини
Зловживання монополієм становисем	3-10% від доходу	Повторність (+50%), умисел (+30%)	Співробітництво (-30%), усунення порушення (-20%)
Картельні змови	5-10% від доходу	Роль організатора (+40%), тривалість (+25%)	Програма пом'якшення (-100%), самозвітування (-50%)
Недозволена концентрація	1-5% від доходу	Приховування інформації (+35%)	Добровільне повідомлення (-25%)

Джерело: розроблено автором за допомогою джерела [73]

Програма пом'якшення відповідальності (leniency program) є одним із найефективніших інструментів боротьби з картельними змовами. Цей механізм передбачає повне або часткове звільнення від штрафних санкцій

учасників картелю, які співпрацюють з антимонопольним органом та надають інформацію про антиконкурентні угоди.

В Україні програма пом'якшення була запроваджена у 2016 році та поступово розвивається з урахуванням міжнародного досвіду. Перший учасник картелю, який звернувся до АМКУ з відповідною заявою та виконав усі умови програми, може отримати повне звільнення від штрафу. Наступні учасники можуть розраховувати на зменшення штрафу на 30-50% залежно від цінності наданої інформації [75, с. 234].

Ефективність програми пом'якшення залежить від низки факторів, включаючи чіткість критеріїв застосування, конфіденційність процедури, правову визначеність наслідків співробітництва. О. Бакалінська зазначає, що розвиток програми пом'якшення потребує подальшого вдосконалення нормативної бази та правозастосовної практики [76, с. 156].

Тимчасові заходи являють собою оперативний інструмент припинення анти конкурентних дій на час проведення розслідування справи. Ці заходи мають превентивний характер та спрямовані на запобігання завданню незворотної шкоди конкуренції. АМКУ може застосовувати тимчасові заходи у випадках, коли є обґрунтовані підстави вважати, що порушення конкурентного законодавства може призвести до серйозних та незворотних негативних наслідків.

До тимчасових заходів можуть належати: зупинення реалізації рішення про концентрацію до завершення її розгляду, заборона на укладення або виконання угод, що можуть мати антиконкурентний характер, вимога щодо забезпечення доступу конкуруючих підприємств до об'єктів інфраструктури тощо.

Застосування тимчасових заходів потребує дотримання принципу пропорційності, оскільки такі заходи можуть суттєво обмежувати господарську діяльність суб'єктів. О. Петроє підкреслює необхідність ретельного обґрунтування доцільності застосування тимчасових заходів та регулярного перегляду їх необхідності [77, с. 267].

Фармацевтичний ринок характеризується специфічними особливостями, що вимагають застосування спеціалізованих інструментів конкурентного регулювання. Особливості попиту та пропозиції на фармацевтичному ринку, важливість забезпечення доступності ліків для населення, складна система ціноутворення створюють особливі виклики для конкурентної політики.

АМКУ розробив спеціальні підходи до регулювання фармацевтичного ринку, які враховують баланс між забезпеченням конкуренції та доступністю лікарських засобів. Особливої уваги потребують питання взаємозаміщованості оригінальних та генеричних препаратів, вертикальних відносин між виробниками та дистриб'юторами, регулювання дій фармацевтичних компаній щодо затримки виходу генериків на ринок.

Практика «pay-for-delay» угод, коли виробники оригінальних препаратів виплачують компенсації виробникам генериків за затримку їх виходу на ринок, є предметом особливої уваги антимонопольних органів. Такі угоди можуть мати антиконкурентний характер та призводити до штучного підтримання високих цін на лікарські засоби [25, с. 178].

Енергетичний сектор потребує комплексного підходу до конкурентного регулювання з урахуванням процесів лібералізації та євроінтеграції. Створення конкурентного ринку електричної енергії та природного газу вимагає застосування спеціалізованих механізмів регулювання, спрямованих на забезпечення недискримінаційного доступу до мереж та прозорого ціноутворення [66, с. 234].

Механізм unbundling (відокремлення видів діяльності) є ключовим інструментом створення конкуренції в енергетичному секторі. Цей механізм передбачає організаційне, правове та функціональне відокремлення природно-монопольних видів діяльності (передача та розподіл електроенергії, транспортування газу) від потенційно конкурентних (виробництво, постачання) [71, с. 156].

АМКУ здійснює контроль за дотриманням принципів недискримінаційного доступу до енергетичних мереж та моніторинг конкурентної ситуації на лібералізованих сегментах енергетичного ринку. Особливої уваги потребують питання концентрації власності в енергетичному секторі та запобігання зловживанням з боку вертикально-інтегрованих компаній.

Розвиток цифрових технологій створює нові можливості для підвищення ефективності антимонопольного регулювання через застосування інструментів big data та штучного інтелекту. Ці технології дозволяють автоматизувати процеси моніторингу ринкової поведінки, виявлення потенційних порушень конкурентного законодавства, аналізу великих масивів економічних даних.

АМКУ поступово впроваджує цифрові інструменти для аналізу публічних закупівель з метою виявлення ознак неправомірних дій учасників торгів. Алгоритмічний аналіз дозволяє ідентифікувати підозрілі патерни поведінки, такі як ротація переможців, ідентичні цінові пропозиції, штучне обмеження кількості учасників.

Водночас, використання штучного інтелекту в антимонопольному регулюванні створює нові етичні та правові виклики. Питання прозорості алгоритмічних рішень, недискримінаційності автоматизованих процедур, забезпечення права на захист потребують особливої уваги при розробці відповідних технологічних рішень.

Цифрові платформи створюють специфічні конкурентні проблеми, що вимагають розробки нових регулятивних підходів. Мережеві ефекти, економія від масштабу в обробці даних, мультисторонні бізнес-моделі можуть призводити до концентрації ринкової влади та створення високих бар'єрів входження [78, с. 167].

Традиційні інструменти антимонопольного регулювання потребують адаптації для ефективного регулювання цифрових платформ. Зокрема, важливим є розвиток підходів до оцінки ринкової влади платформ з

урахуванням не лише традиційних показників частки ринку, але й контролю над даними, мережевих ефектів, екосистемної влади.

Таблиця 2.6.

Специфічні інструменти регулювання цифрових платформ

Інструмент регулювання	Сфера застосування	Очікувані ефекти
Переносимість даних	Соціальні мережі, e-commerce	Зниження вартості
Інтероперабельність	Месенджери, платіжні системи	Зменшення мережевих ефектів
Прозорість алгоритмів	Пошукові системи, рекомендаційні алгоритми	Запобігання дискримінації
Правила самовизначення переваг	Маркетплейси, app stores	Забезпечення чесних змагань

Джерело: розроблено автором за допомогою джерела [78]

Глобалізація економіки зумовлює необхідність конвергенції антимонопольних практик та гармонізації інструментів конкурентного регулювання. Міжнародне співробітництво у сфері захисту конкуренції сприяє підвищенню ефективності боротьби з транскордонними антиконкурентними практиками та формуванню єдиних стандартів конкурентного регулювання.

Україна активно бере участь у роботі міжнародних організацій у сфері конкурентної політики, зокрема Міжнародної мережі конкуренції (ICN), ОЕСР, ЮНКТАД. Ця участь сприяє обміну досвідом, впровадженню кращих практик, підвищенню професійного рівня працівників антимонопольного органу.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає поступове наближення українського антимонопольного законодавства до *acquis communautaire*. Це стосується як матеріально-правових норм (заборона картелів, контроль концентрацій, державна допомога), так і процедурних аспектів діяльності антимонопольних органів.

Розвиток механізмів міжнародної правової допомоги у сфері конкурентної політики є важливою складовою боротьби з транскордонними антиконкурентними практиками. Такі механізми включають обмін інформацією між антимонопольними органами, координацію розслідувань, взаємне визнання рішень [79, с. 145].

АМКУ укладає меморандуми про співробітництво з антимонопольними органами інших країн, що створює правові засади для обміну інформацією та координації діяльності. Особливо важливим є співробітництво у сфері боротьби з міжнародними картелями, які можуть завдати значної шкоди економіці країн.

Розвиток альтернативних способів вирішення спорів у сфері захисту конкуренції є перспективним напрямом підвищення ефективності антимонопольного регулювання. Медіація може використовуватися для вирішення окремих категорій конкурентних спорів, що дозволяє зменшити навантаження на антимонопольний орган та забезпечити більш гнучкий підхід до врегулювання конфліктів [39, с. 156].

Переваги медіації у конкурентних спорах включають конфіденційність процедури, можливість знаходження компромісних рішень, збереження ділових відносин між сторонами, економію часу та ресурсів. Водночас, медіація може застосовуватися лише у справах, що не стосуються найтяжчих порушень антимонопольного законодавства.

Н. Титова зазначає, що впровадження медіації в антимонопольному процесі потребує відповідних законодавчих змін та розробки методичних рекомендацій для її практичного застосування [80, с. 89]. Особливої уваги заслуговує можливість використання медіації при розгляді справ про недобросовісну конкуренцію та деяких категорій справ про зловживання домінуючим становищем.

Арбітражне врегулювання може використовуватися для вирішення приватноправових спорів, пов'язаних з порушенням конкурентного законодавства. Зокрема, спори про відшкодування збитків, завданих анти

конкурентними діями, можуть розглядатися у міжнародних комерційних арбітражних судах [81, с. 234].

Розвиток арбітражного врегулювання конкурентних спорів потребує врахування специфіки конкурентного права та забезпечення дотримання публічно-правових інтересів. Важливим є питання арбітрабельності конкурентних спорів та визначення меж застосування арбітражу у цій сфері.

Оцінка ефективності інструментів та механізмів захисту конкуренції потребує розробки комплексної системи індикаторів, що дозволяють оцінити як кількісні, так і якісні аспекти діяльності антимонопольного органу. До основних індикаторів належать кількість розглянутих справ, розмір накладених штрафів, тривалість розгляду справ, рівень скасування рішень судами.

Таблиця 2.7.

Динаміка ключових показників діяльності АМКУ за 2020-2024 роки

Показник	2020	2021	2022	2023	2024
Кількість розглянутих справ про порушення	987	1245	1367	1456	1523
Загальна сума штрафів (млн грн)	1876	2340	2876	3123	3456
Кількість узгоджених концентрацій	198	234	267	289	312
Середня тривалість розгляду справ (дні)	156	142	138	134	129
Рівень оскарження рішень (%)	23	21	19	18	16

Джерело: розроблено автором на базі даних з сайту АМКУ <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/zvit-pro-diialnist-komisii-amku-z-rozghliadu-skarh-pro-porushennia-zakonodavstva-u-sferi-publichnykh-zakupivel>

Аналіз даних показує позитивну динаміку основних показників діяльності АМКУ. Зростання кількості розглянутих справ та загальної суми накладених штрафів свідчить про посилення антимонопольного контролю. Водночас, зменшення середньої тривалості розгляду справ та рівня

оскарження рішень вказує на підвищення якості роботи антимонопольного органу.

Систематичний моніторинг стану конкурентного середовища є важливою складовою оцінки ефективності конкурентної політики. АМКУ регулярно проводить дослідження стану конкуренції на окремих товарних ринках, аналізує динаміку концентрації, виявляє бар'єри входження та інші фактори, що можуть обмежувати конкуренцію.

Результати моніторингу використовуються для формування пріоритетів правозастосовної діяльності, розробки галузевих рекомендацій, ініціювання законодавчих змін. Особливої уваги потребують ринки з високим рівнем концентрації, значними бар'єрами входження, ознаками колюзивної поведінки.

Система інструментів та механізмів захисту конкуренції в Україні демонструє поступову еволюцію від традиційних регулятивних підходів до комплексного застосування превентивних і каральних заходів з урахуванням специфіки сучасної економіки. Превентивні інструменти, включаючи контроль економічних концентрацій, ліцензування природних монополій та антидемпінгові заходи, формують основу для запобігання виникненню антиконкурентних структур ринку.

Каральні механізми, представлені системою штрафних санкцій, програмою пом'якшення відповідальності та тимчасовими заходами, забезпечують ефективне притягнення до відповідальності порушників антимонопольного законодавства. Диференціація санкцій залежно від тяжкості та характеру порушень, врахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин підвищують справедливість та ефективність каральних заходів.

Спеціалізовані інструменти регулювання окремих сфер, зокрема фармацевтичного та енергетичного ринків, демонструють необхідність галузевого підходу до конкурентного регулювання. Розвиток цифрових технологій вимагає адаптації традиційних інструментів та створення нових механізмів регулювання цифрових платформ та алгоритмічних рішень.

Міжнародне співробітництво та гармонізація антимонопольних практик сприяють підвищенню ефективності боротьби з транскордонними антиконкурентними практиками. Євроінтеграційні процеси стимулюють модернізацію національної системи захисту конкуренції відповідно до європейських стандартів.

Альтернативні способи вирішення спорів, включаючи медіацію та арбітраж, створюють додаткові можливості для ефективного врегулювання конкурентних конфліктів. Розвиток цих інструментів потребує відповідного законодавчого забезпечення та методичного супроводу.

Подальший розвиток інструментів та механізмів захисту конкуренції має ґрунтуватися на принципах пропорційності, ефективності та адаптивності до змін економічного середовища. Тільки комплексний підхід, що поєднує традиційні та інноваційні регулятивні інструменти, може забезпечити ефективне функціонування конкурентного середовища в умовах сучасних економічних викликів.

2.3. Проблеми та виклики у захисті конкуренції

Захист конкуренції в умовах сучасної ринкової економіки стикається з безпрецедентними викликами, що обумовлені глобалізаційними процесами, цифровою трансформацією та структурними змінами в економіці України. Проблеми у сфері захисту конкуренції набувають особливої гостроти в контексті євроінтеграційних прагнень України та необхідності створення ефективного конкурентного середовища, здатного забезпечити сталий економічний розвиток.

Сучасний стан конкурентного середовища в Україні характеризується комплексом системних проблем, що включають високий рівень монополізації окремих ринків, недосконалість інституційних механізмів захисту конкуренції, корупційні практики та недостатню ефективність антимонопольного регулювання. Ці проблеми посилюються викликами

цифровізації економіки, що створює нові форми ринкового домінування та вимагає кардинального перегляду традиційних підходів до конкурентного регулювання.

Однією з найбільш критичних проблем української економіки є надмірна концентрація ринкової влади в руках обмеженого кола суб'єктів господарювання. Дослідження Лагутіна В.Д. свідчать про те, що у ключових галузях економіки України спостерігається олігополістична структура ринку, де домінують великі корпоративні групи [82, с. 123]. Це призводить до обмеження конкуренції та створення бар'єрів для входу нових учасників на ринок.

Особливо гострою є проблема монополізації в енергетичному секторі, де державні підприємства зберігають домінуючі позиції та не забезпечують ефективного функціонування ринкових механізмів. Гальчинський А.С. зазначає, що така ситуація призводить до неефективного ціноутворення та обмежує можливості для інноваційного розвитку галузі [83, с. 67].

Проблема концентрації ринкової влади посилюється відсутністю ефективних механізмів контролю за злиттями та поглинаннями. Базилевич В.Д. підкреслює, що існуюча система попереднього контролю за концентраціями не забезпечує належного захисту конкурентного середовища та дозволяє формування надмірно концентрованих ринкових структур [84, с. 156].

Металургійна галузь демонструє класичний приклад олігополістичної структури, де декілька великих холдингів контролюють більшість виробничих потужностей. Це призводить до координації поведінки між учасниками ринку та обмеження цінової конкуренції. Подібна ситуація спостерігається у хімічній промисловості, телекомунікаціях та банківському секторі.

Антимонопольний комітет України як центральний орган у сфері захисту конкуренції стикається з численними інституційними проблемами, що обмежують його ефективність. Шуміло О.М. у своїх дослідженнях

виділяє недостатнє фінансування, обмежені повноваження та складність доказування порушень як основні проблеми діяльності комітету [85, с. 145].

Проблема кадрового забезпечення антимонопольних органів є критично важливою. Відсутність висококваліфікованих спеціалістів з економічного аналізу ринків та юристів, що спеціалізуються на конкурентному праві, значно знижує ефективність роботи системи захисту конкуренції. Це особливо актуально в контексті необхідності проведення складних економічних досліджень для обґрунтування рішень у справах про порушення конкурентного законодавства.

Недосконалість процедур розслідування порушень конкурентного законодавства створює додаткові проблеми для ефективного захисту конкуренції. Геєць В.М. зазначає, що тривалість розглядів справ та складність збору доказової бази призводять до того, що багато порушень залишаються безкарними [86, с. 201]. Це підриває довіру до системи конкурентного регулювання та знижує стримуючий ефект антимонопольного законодавства.

Проблема незалежності антимонопольного органу також потребує окремої уваги. Політичний тиск та втручання у діяльність комітету з боку органів виконавчої влади обмежують його можливості щодо прийняття об'єктивних рішень, особливо у справах, що стосуються державних підприємств або політично впливових бізнес-груп.

Корупція у сфері захисту конкуренції є однією з найбільш деструктивних проблем, що підриває основи ринкової економіки. Мочерний С.В. підкреслює, що корупційні схеми у сфері державних закупівель призводять до обмеження конкуренції та неефективного використання бюджетних коштів [87, с. 134]. Це створює нерівні умови для учасників ринку та дискредитує принципи справедливої конкуренції.

Змови між учасниками торгів у системі державних закупівель набули системного характеру та призводять до завищення цін на товари, роботи та послуги, що закуповуються за бюджетні кошти. Філюк Г.М. зазначає, що такі

практики не лише порушують конкурентне законодавство, а й завдають значної шкоди державним фінансам [88, с. 178].

Особливо поширеними є змови у будівельній галузі, де великі підрядні компанії координують свої дії з метою розподілу ринку державних замовлень. Це призводить до штучного завищення вартості будівництва інфраструктурних об'єктів та знижує якість виконаних робіт.

Проблема виявлення та доказування змов ускладнюється тим, що такі угоди зазвичай укладаються в неформальному порядку та не залишають документальних слідів. Штефан Л.В. підкреслює необхідність розвитку сучасних методів економічного аналізу для виявлення непрямих ознак координованої поведінки на ринку [89, с. 89].

Розвиток цифрових технологій створює принципово нові виклики для традиційних підходів до захисту конкуренції. Цифрові платформи характеризуються мережевими ефектами, що можуть призводити до швидкого формування домінуючих позицій та створення високих бар'єрів для входу на ринок.

Проблема визначення релевантних ринків у цифровій економіці є однією з найбільш складних методологічних проблем сучасного антимонопольного регулювання. Традиційні підходи до визначення товарних та географічних меж ринку виявляються неадекватними для аналізу цифрових платформ, що надають багатосторонні послуги різним групам користувачів.

Збір та використання персональних даних створює нові форми конкурентних переваг, що можуть призводити до концентрації ринкової влади. Великі технологічні компанії отримують можливість використовувати масиви даних для покращення своїх продуктів та послуг, що створює труднощі для конкурентів у наданні аналогічних послуг.

Алгоритмічне ціноутворення та використання штучного інтелекту для координації цін між конкурентами створює нові ризики для конкурентного середовища. Такі практики можуть призводити до утворення картелів без

прямої домовленості між учасниками ринку, що ускладнює застосування традиційних підходів до боротьби зі змовами.

Надмірне державне втручання у ринкові процеси є серйозною перешкодою для розвитку здорової конкуренції в Україні. Державні підприємства часто користуються преференціями та пільгами, що створює нерівні умови конкуренції з приватними компаніями.

Проблема неефективної державної допомоги набуває особливої актуальності в контексті євроінтеграційних процесів. Україна зобов'язалася привести свою систему контролю державної допомоги у відповідність до європейських стандартів, що вимагає кардинального реформування існуючих практик підтримки окремих галузей та підприємств.

Регуляторні бар'єри для входу на ринок також створюють серйозні проблеми для розвитку конкуренції. Складні процедури ліцензування, отримання дозволів та сертифікації обмежують можливості нових підприємців для започаткування бізнесу та конкуренції з існуючими учасниками ринку.

Відсутність прозорості у прийнятті регуляторних рішень та можливості впливу зацікавлених сторін на процес розробки нормативних актів призводить до прийняття рішень, що не враховують інтереси конкуренції та можуть сприяти концентрації ринкової влади.

Енергетичний сектор залишається одним з найбільш проблемних з точки зору забезпечення ефективної конкуренції. Домінування державних підприємств, природні монополії в сферах транспортування та розподілу енергоносіїв створюють складне середовище для розвитку конкурентних відносин.

Фінансовий сектор характеризується високим рівнем концентрації, особливо в банківській сфері, де декілька найбільших банків контролюють значну частину ринку. Це призводить до обмеження конкуренції у сфері банківських послуг та може негативно впливати на умови кредитування.

Телекомунікаційний ринок стикається з проблемами координованої поведінки операторів, особливо у сфері мобільного зв'язку. Схожість тарифних планів та синхронність змін цін свідчать про можливе порушення конкурентного законодавства.

Агропромисловий комплекс характеризується проблемами моносонії, коли великі переробні підприємства диктують умови закупівлі сільськогосподарської продукції дрібним виробникам. Це призводить до нееквівалентного обміну та обмеження можливостей розвитку малих фермерських господарств.

Глобалізація економічних процесів створює нові виклики для національних систем захисту конкуренції. Транснаціональні корпорації можуть використовувати свої ресурси для обмеження конкуренції одночасно на декількох національних ринках, що вимагає координації зусиль антимонопольних органів різних країн.

Проблема юрисдикційних конфліктів виникає у випадках, коли порушення конкурентного законодавства мають транскордонний характер. Відсутність ефективних механізмів співробітництва між антимонопольними органами різних країн ускладнює розслідування таких справ.

Міжнародні картелі становлять особливу загрозу для конкурентного середовища, оскільки можуть впливати на світові ринки товарів та послуг. Боротьба з такими картелями вимагає високого рівня міжнародної кооперації та обміну інформацією між антимонопольними органами.

Судова система України стикається з серйозними проблемами при розгляді справ про порушення конкурентного законодавства. Недостатня кваліфікація суддів у сфері економічного аналізу та конкурентного права призводить до прийняття необґрунтованих рішень.

Проблема доказування економічних порушень у конкурентному праві є особливо складною, оскільки вимагає проведення детального економічного аналізу ринків та поведінки учасників. Відсутність єдиних методологічних

підходів до такого аналізу призводить до різного тлумачення аналогічних ситуацій.

Тривалість судових процедур також створює проблеми для ефективного захисту конкуренції. Довгі судові розгляди призводять до того, що порушники можуть продовжувати свою анти конкурентну поведінку протягом тривалого часу.

Слабкість системи захисту прав споживачів тісно пов'язана з проблемами забезпечення ефективної конкуренції. Відсутність активної позиції споживачів щодо захисту своїх прав обмежує можливості виявлення порушень конкурентного законодавства.

Інформаційна асиметрія між виробниками та споживачами створює умови для зловживань з боку компаній, що мають ринкову владу. Недостатня інформованість споживачів про свої права та можливості їх захисту знижує ефективність ринкових механізмів.

Проблема колективних позовів у конкурентному праві залишається неврегульованою, що обмежує можливості споживачів для компенсації шкоди, завданої порушеннями антимонопольного законодавства [75, с. 223].

Отже, аналіз проблем та викликів у сфері захисту конкуренції в Україні свідчить про необхідність комплексного реформування всієї системи конкурентного регулювання. Ключовими напрямками такого реформування мають стати: посилення інституційної спроможності антимонопольних органів, удосконалення методологічних підходів до економічного аналізу ринків, розвиток міжнародного співробітництва та адаптація регулювання до викликів цифрової економіки.

Подолання корупційних практик та забезпечення прозорості у діяльності органів влади є критично важливими для створення ефективного конкурентного середовища. Це вимагає не лише вдосконалення законодавства, а й кардинальної зміни культури державного управління.

Цифровізація економіки потребує розробки принципово нових підходів до конкурентного регулювання, що враховуватимуть специфіку цифрових

ринків та нові форми ринкового домінування. Це вимагає значних інвестицій у підготовку кваліфікованих кадрів та розвиток сучасних методів економічного аналізу.

Успішне вирішення зазначених проблем сприятиме створенню ефективного конкурентного середовища, що забезпечить сталий економічний розвиток України та підвищення добробуту її громадян.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Конкурентна політика Європейського Союзу

Конкурентна політика Європейського Союзу становить один із наріжних каменів європейської економічної інтеграції та забезпечення ефективного функціонування єдиного внутрішнього ринку. Формування та розвиток системи конкурентного права ЄС відбувалися паралельно з поглибленням інтеграційних процесів, що зумовило створення унікальної наднаціональної моделі регулювання конкурентних відносин. Історичний розвиток конкурентної політики ЄС бере свій початок з Паризького договору 1951 року про створення Європейського об'єднання вугілля та сталі, де вперше були закладені принципи боротьби з картелями та монополізацією ринку.

Еволюція конкурентного права ЄС відображає трансформацію європейської економічної інтеграції від секторального співробітництва до створення єдиного внутрішнього ринку. Римський договір 1957 року заклав фундаментальні основи сучасної системи конкурентного права, встановивши основні принципи та інструменти захисту конкуренції. Подальший розвиток відбувався через судову практику Європейського суду справедливості, яка деталізувала та розширила застосування конкурентних норм.

Досвід Європейського Союзу демонструє ефективні механізми забезпечення добросовісної конкуренції, які можуть бути використані для вдосконалення вітчизняної системи антимонопольного регулювання [58, с. 78]. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає поступове наближення українського конкурентного законодавства до стандартів ЄС, що робить вивчення європейського досвіду особливо важливим для вітчизняних дослідників та практиків.

Фундаментальні принципи конкурентної політики Європейського Союзу закріплені в установчих договорах, зокрема в Договорі про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Статті 101-109 ДФЄС визначають основні заборони щодо антиконкурентної поведінки, контролю за концентраціями та державної допомоги [90, с. 156]. Ці норми становлять основу європейської системи конкурентного права, що характеризується високим рівнем гармонізації та централізованого нагляду.

Концептуальною основою європейського конкурентного права є принцип забезпечення ефективної конкуренції як засобу досягнення економічного добробуту споживачів та оптимального розподілу ресурсів. Це відрізняє європейську модель від американського антимонопольного права, яке традиційно більше орієнтоване на захист процесу конкуренції як такого [91, с. 89]. Європейський підхід характеризується більшою увагою до структури ринку та потенційних негативних наслідків для конкуренції.

О. Бакалінська справедливо зазначає, що європейська модель конкурентного права базується на принципі ефекту (*effects doctrine*), згідно з яким юрисдикція поширюється на всі угоди та дії, які можуть вплинути на торгівлю між державами-членами, незалежно від місця їх вчинення [58, с. 89]. Цей підхід забезпечує комплексний захист конкуренції в межах єдиного ринку ЄС та відображає наднаціональний характер європейської інтеграції.

Важливою особливістю європейського конкурентного права є його пряма дія та верховенство над національним законодавством держав-членів. Рішення Європейського суду справедливості у справах *Costa v. ENEL* та *Walt Wilhelm* продемонстрували, що норми конкурентного права ЄС мають перевагу над національними правилами у випадку конфлікту [92, с. 234]. Принцип прямої дії означає, що підприємства та приватні особи можуть безпосередньо посилалися на норми європейського конкурентного права в національних судах.

Еволюція правової бази конкурентної політики ЄС відбувалася через прийняття численних регламентів та директив, що деталізують застосування

основних договірних норм. Зокрема, Регламент № 1/2003 про імплементацію правил конкуренції кардинально змінив систему застосування статей 101 і 102 ДФЄС, запровадивши децентралізовану модель правозастосування [93, с. 178].

Реалізація конкурентної політики ЄС здійснюється через розгалужену систему інституцій, серед яких ключову роль відіграє Європейська комісія. Генеральний директорат з питань конкуренції (DG Competition) Європейської комісії виконує функції центрального органу нагляду за дотриманням конкурентного законодавства.

В. Лагодієнко підкреслює, що унікальність інституційної моделі ЄС полягає в поєднанні централізованого нагляду на наднаціональному рівні з децентралізованим застосуванням конкурентних норм національними органами влади [92, с. 112]. Така система забезпечує як єдність застосування європейських стандартів, так і врахування специфіки національних ринків.

Європейський суд справедливості та Загальний суд ЄС здійснюють судовий контроль за рішеннями Європейської комісії у сфері конкуренції. Практика цих судових інстанцій сформувала обширну правову доктрину, яка деталізує та розвиває норми первинного законодавства.

Значну роль у забезпеченні ефективності конкурентної політики відіграє Європейська мережа конкуренції (European Competition Network), що об'єднує Європейську комісію та національні органи конкуренції держав-членів. Ця мережа забезпечує координацію діяльності, обмін інформацією та узгодження підходів до застосування конкурентного законодавств.

Стаття 101 ДФЄС забороняє угоди між підприємствами, рішення об'єднань підприємств та узгоджені дії, які можуть вплинути на торгівлю між державами-членами і мають за мету або наслідок недопущення, обмеження або спотворення конкуренції у спільному ринку [94, с. 87]. Ця норма становить основу боротьби з горизонтальними та вертикальними обмеженнями конкуренції та відображає фундаментальний принцип свободи торгівлі в межах єдиного ринку.

А. Олефір зазначає, що європейська практика розрізняє обмеження за метою (*restrictions by object*) та обмеження за наслідком (*restrictions by effect*) [95, с. 203]. Обмеження за метою, такі як картельні угоди про фіксацію цін або розподіл ринків, вважаються настільки шкідливими для конкуренції, що не потребують доведення їх фактичного впливу на ринок. Такий підхід значно спрощує доведення порушень у найбільш серйозних справах.

Особливу увагу європейська практика приділяє боротьбі з міжнародними картелями, які завдають значної шкоди економіці ЄС. Справи проти картелів у сфері виробництва вітамінів, вантажних перевезень, банківських послуг демонструють рішучість Європейської комісії в боротьбі з найбільш серйозними порушеннями конкуренції. Розмір штрафів у таких справах може досягати декількох мільярдів євро, що створює потужний стримуючий ефект.

Водночас стаття 101(3) ДФЄС передбачає можливість виключення з-під заборони угод, які сприяють поліпшенню виробництва або розподілу товарів чи технічному прогресу, за умови, що споживачі отримують справедливу частку від отриманих переваг [85, с. 156]. Цей механізм дозволяє легалізувати економічно ефективні форми співробітництва між підприємствами, зокрема у сфері досліджень та розробок, стандартизації, спільного виробництва.

Сучасною тенденцією є розвиток доктрини «за межами економічних міркувань» (*non-economic considerations*), яка дозволяє враховувати екологічні та соціальні чинники при оцінці угод. Це особливо актуально в контексті Європейської зеленої угоди та цілей сталого розвитку.

Стаття 102 ДФЄС забороняє зловживання домінуючим становищем одним або кількома підприємствами, оскільки таке зловживання може вплинути на торгівлю між державами-членами. Європейська практика виділяє декілька типів зловживань: експлуататорські (*excessive pricing*), виключні (*exclusionary*) та дискримінаційні [91, с. 289].

I. Швець підкреслює, що концепція домінуючого становища в ЄС базується не лише на ринковій частці підприємства, а й на його здатності діяти незалежно від конкурентів, клієнтів і споживачів [96, с. 134]. Цей підхід дозволяє більш точно ідентифікувати підприємства, які можуть завдати шкоди конкуренції.

Особливу увагу в європейській практиці приділяється боротьбі з антиконкурентними практиками на цифрових ринках. Рішення у справах проти Google, Apple, Amazon та Facebook продемонстрували готовність європейських регуляторів застосовувати традиційні інструменти конкурентного права до нових форм ринкової влади [97, с. 76].

Регламент ЄС № 139/2004 про контроль концентрацій встановлює систему попереднього контролю за злиттями та поглинаннями, які можуть суттєво перешкодити ефективній конкуренції [96, с. 198]. Європейський підхід базується на концепції «значного перешкоджання ефективній конкуренції» (Significant Impediment to Effective Competition), що є більш гнучким критерієм порівняно з американським тестом на домінування.

М. Пешко зазначає, що європейська система контролю концентрацій характеризується принципом «єдиного вікна» (one-stop-shop), згідно з яким концентрації, що підпадають під юрисдикцію ЄС, розглядаються виключно Європейською комісією [98, с. 145]. Це забезпечує правову визначеність для бізнесу та запобігає дублюванню процедур.

Важливою особливістю європейської практики є детальний аналіз вертикальних та конгломеративних злиттів, особливо у високотехнологічних секторах. Комісія враховує потенційний вплив концентрацій на інновації, що відображає сучасні тенденції розвитку конкурентної політики.

Статті 107-109 ДФЄС встановлюють загальну заборону державної допомоги, яка спотворює або загрожує спотворенню конкуренції шляхом надання переваг окремим підприємствам або виробництву певних товарів. Водночас передбачено можливості для надання допомоги, сумісної зі спільним ринком, за умови дотримання встановлених критеріїв.

Професор О. Мельник підкреслює, що європейський підхід до державної допомоги базується на принципі економічної ефективності та пропорційності [99, с. 189]. Допомога може вважатися сумісною, якщо вона спрямована на досягнення цілей загального європейського інтересу, необхідна для досягнення цих цілей та пропорційна за обсягом.

Особливої актуальності набула проблема державної допомоги в контексті COVID-19 пандемії, коли Європейська комісія тимчасово послабила обмеження для підтримки економіки держав-членів. Цей досвід продемонстрував гнучкість європейської системи контролю державної допомоги в кризових умовах.

Розвиток цифрової економіки поставив перед європейською конкурентною політикою нові виклики, пов'язані з особливостями функціонування цифрових ринків. Багатосторонні платформи, мережеві ефекти та економіка даних потребують переосмислення традиційних підходів до аналізу конкуренції. Цифрові ринки характеризуються тенденцією до концентрації, високими бар'єрами входу та потужними мережевими ефектами, що створює нові форми ринкової влади.

Особливості цифрових ринків включають багатосторонній характер багатьох платформ, де вартість для одної групи користувачів залежить від кількості користувачів в іншій групі. Це створює потужні мережеві ефекти, які можуть призвести до швидкої монополізації ринку. Дані стають ключовим активом, який може створювати конкурентні переваги та бар'єри для входу на ринок.

Європейська комісія активно реагує на ці виклики через розслідування проти великих технологічних компаній. Справи проти Google (пошук, Android, AdSense), Apple (App Store), Amazon (електронна комерція), Facebook (збір даних) демонструють новий підхід до застосування традиційних інструментів конкурентного права в цифровому середовищі.

Відповіддю на ці виклики стало прийняття Акта про цифрові послуги (Digital Services Act) та Акта про цифрові ринки (Digital Markets Act), які

доповнюють традиційне конкурентне законодавство спеціальними нормами для регулювання великих онлайн-платформ. Акт про цифрові ринки запроваджує поняття «воротарів» (gatekeepers) - великих цифрових платформ, які мають системну важливість для внутрішнього ринку [99, с. 234].

Нова регуляторна рамка передбачає превентивні заходи, спрямовані на запобігання анти конкурентній поведінці, замість традиційного підходу ex post реагування на порушення. Це включає заборони на самопреференціювання, обов'язки щодо інтероперабельності, вимоги до прозорості алгоритмів та захист даних користувачів.

Важливим аспектом є також розвиток концепції «killer acquisitions» - поглинань потенційних конкурентів з метою усунення майбутньої конкурентної загрози. Європейська практика почала враховувати цей фактор при аналізі концентрацій у високотехнологічних секторах [100, с. 145].

Конкурентна політика ЄС продовжує еволюціонувати відповідно до нових економічних реалій та технологічних викликів. Європейська зелена угода (European Green Deal) створює нові можливості для розвитку екологічно орієнтованої конкурентної політики, яка враховує цілі сталого розвитку. Це включає перегляд підходів до оцінки злиттів та угод з урахуванням їх впливу на досягнення кліматичних цілей.

Важливою тенденцією є розвиток міжнародного співробітництва у сфері конкуренції, особливо в контексті боротьби з глобальними картелями та транснаціональними концентраціями. Європейський Союз активно розвиває партнерства з іншими юрисдикціями, включаючи США, Канаду, Японію, для координації конкурентної політики.

Штучний інтелект та алгоритмічна координація створюють нові виклики для конкурентної політики. Можливість негласної координації через використання подібних алгоритмів ціноутворення потребує розробки нових підходів до виявлення та доведення антиконкурентної поведінки.

Для України важливим є вивчення та адаптація європейського досвіду з урахуванням специфіки національної економіки та необхідності забезпечення ефективної конкуренції в умовах євроінтеграційних процесів. Особливої актуальності набувають питання цифровізації економіки, розвитку інноваційних секторів та забезпечення енергетичної безпеки.

Конкурентна політика Європейського Союзу представляє собою комплексну систему правових, інституційних та економічних механізмів забезпечення ефективної конкуренції в єдиному внутрішньому ринку. Європейський досвід демонструє важливість поєднання централізованого нагляду з децентралізованим застосуванням конкурентних норм, що забезпечує як єдність стандартів, так і врахування національних особливостей.

Ключовими елементами європейської моделі є заборона антиконкурентних угод, боротьба зі зловживанням домінуючим становищем, контроль за концентраціями та регулювання державної допомоги. Ці інструменти постійно адаптуються до нових економічних реалій, зокрема викликів цифрової економіки та завдань сталого розвитку.

Для України європейський досвід має особливе значення в контексті адаптації національного конкурентного законодавства до стандартів ЄС. Вивчення та запозичення кращих європейських практик може сприяти підвищенню ефективності вітчизняної системи захисту конкуренції та створенню сприятливих умов для економічного розвитку.

3.2. Антимонопольна політика США

Антимонопольна політика Сполучених Штатів Америки являє собою один із найбільш розвинених та впливових механізмів регулювання конкурентних відносин у світовій економіці. Досвід США у сфері антимонопольного регулювання має понад столітню історію та служить

важливим орієнтиром для формування конкурентної політики в багатьох країнах світу, включаючи Україну.

Становлення антимонопольного законодавства США бере свій початок з кінця XIX століття, коли швидка індустріалізація призвела до формування потужних монополістичних об'єднань, відомих як «трести». Найбільш відомими серед них були Standard Oil Джона Рокфеллера, який контролював близько 90% нафтопереробної промисловості, та American Tobacco Company, що домінувала на тютюновому ринку [101, с. 123].

Суспільний тиск та політична боротьба проти монополій призвели до прийняття Закону Шермана 1890 року, який став першим кроком у створенні правової основи для боротьби з монополізмом. Цей законодавчий акт проголосив незаконною «кожну змову у формі трестів або іншим способом, або змову з метою обмеження торгівлі або комерції» [101, с. 167]. Закон передбачав як цивільну, так і кримінальну відповідальність за порушення, включаючи штрафи та тюремне ув'язнення.

Однак практичне застосування Закону Шермана на початковому етапі виявилось обмеженим через нечіткість формулювань та відсутність спеціалізованих органів для його виконання. Це призвело до парадоксальної ситуації, коли закон частіше застосовувався проти профспілок, ніж проти монополій [101, с. 189].

Подальший розвиток антимонопольного законодавства відбувся з прийняттям Закону Клейтона 1914 року, який конкретизував заборонені практики та створив правову базу для попередження монополізації ринків. Закон заборонив специфічні антиконкурентні практики, включаючи цінову дискримінацію, виключні угоди, пов'язуючі угоди та взаємні директорські зв'язки між конкуруючими компаніями [101, с. 189]. Важливою новацією стало введення концепції «істотного зменшення конкуренції» як критерію оцінки правомірності ділових практик.

Одночасно було створено Федеральну торговельну комісію (FTC), що стала спеціалізованим органом з питань захисту конкуренції. Створення FTC

ознаменувало перехід від виключно судового правозастосування до адміністративного регулювання конкурентних відносин [102, с. 156]. Комісія отримала широкі повноваження щодо розслідування порушень, проведення слухань та видання припинювальних розпоряджень.

Період між двома світовими війнами характеризувався відносно м'яким застосуванням антимонопольного законодавства, особливо під час Великої депресії, коли уряд заохочував кооперацію між підприємствами для стабілізації економіки. Новий імпульс антимонопольна політика отримала після Другої світової війни, коли було посилено боротьбу з концентрацією економічної влади.

Українські дослідники відзначають, що американська модель антимонопольного регулювання формувалася поступово, адаптуючись до змін економічного середовища та накопичуючи судову практику. За словами Лагутіна В.Д., «еволюція американського антимонопольного права демонструє гнучкість системи, здатної реагувати на нові виклики ринкової економіки» [102, с. 45].

Сучасна система антимонопольного регулювання США характеризується децентралізованою структурою, де функції розподілені між кількома державними органами. Основними інституціями є Антимонопольний відділ Міністерства юстиції США (DOJ Antitrust Division) та Федеральна торговельна комісія (FTC) [103, с. 78].

Антимонопольний відділ Міністерства юстиції США відповідає за кримінальні справи, пов'язані з порушенням антимонопольного законодавства, а також за розгляд злиттів та поглинань у певних галузях економіки. Відділ має ексклюзивну юрисдикцію щодо кримінального переслідування за картельні змови та монополізацію, маючи у своєму розпорядженні команду досвідчених прокурорів та економістів [104, с. 145].

Федеральна торговельна комісія зосереджує свою діяльність на цивільних справах та захисті прав споживачів, маючи широкі повноваження щодо розслідування недобросовісних ділових практик. FTC складається з

п'яти комісарів, призначених Президентом на семирічний термін, що забезпечує відносну незалежність від політичних змін. Комісія має право видавати адміністративні рішення, які можуть бути оскаржені у федеральних судах.

Розподіл юрисдикції між DOJ та FTC здійснюється на основі галузевого принципу та накопиченого досвіду. Зокрема, DOJ традиційно займається справами у сфері телекомунікацій, енергетики та транспорту, тоді як FTC зосереджується на фармацевтичній, харчовій промисловості та роздрібній торгівлі [105, с. 123]. Попри формальний розподіл, органи активно координують свою діяльність та можуть передавати справи один одному.

Важливою особливістю американської системи є активна роль приватних позовів (private enforcement), що дозволяє постраждалим сторонам самостійно ініціювати судові провадження за порушення антимонопольного законодавства. Приватні позови становлять близько 90% всіх антимонопольних справ у США, що робить їх ключовим механізмом правозастосування [105, с. 123]. Потерпілі сторони можуть вимагати відшкодування потрійних збитків (treble damages), що створює потужний стимул для подання позовів та попередження порушень.

Система приватного правозастосування включає як індивідуальні позови, так і колективні позови (class actions), що дозволяє об'єднувати інтереси великої кількості постраждалих осіб. Особливо поширені колективні позови споживачів проти компаній, які брали участь у картельних угодах або зловживали домінуючим становищем [106, с. 67]. Українські експерти зазначають, що така модель забезпечує додатковий механізм контролю за дотриманням конкурентного права, хоча може призводити до надмірної кількості судових справ.

Американська система антимонопольного регулювання характеризується ключовою роллю судової влади у формуванні та розвитку конкурентного права. Федеральні суди різних інстанцій, включаючи окружні суди, апеляційні суди та Верховний суд США, створюють обов'язковий

прецедентний масив, який визначає практичне застосування антимонопольного законодавства.

Верховний суд США відіграє особливу роль у визначенні фундаментальних принципів антимонопольної політики. Його рішення у справах *Standard Oil Co. v. United States* (1911), *United States v. Alcoa* (1945), *Continental T.V., Inc. v. GTE Sylvania Inc.* (1977) та інших стали віхами у розвитку американського конкурентного права [102, с. 234]. Зокрема, у справі *Standard Oil* суд сформулював доктрину «правила розуму», яка досі залишається центральною у американському антимонопольному праві.

Процедурні особливості розгляду антимонопольних справ включають широкі можливості для збору доказів (*discovery process*), використання експертних висновків економістів та застосування статистичних методів аналізу ринків. Суди регулярно залучають незалежних економічних експертів для оцінки конкурентних наслідків певних практик або трансакцій.

Американська антимонопольна політика базується на декількох фундаментальних принципах, серед яких центральне місце займає концепція «правила розуму» (*rule of reason*). Цей підхід передбачає комплексний аналіз впливу певних ділових практик на конкуренцію, враховуючи як потенційну шкоду, так і можливі переваги для споживачів. На противагу йому існує концепція *per se* незаконності, яка застосовується до найбільш шкідливих практик, таких як горизонтальні змови щодо фіксації цін.

Сучасна американська доктрина все більше схиляється до економічного підходу, який зосереджується на впливі ділових практик на економічний добробут споживачів. Чиказька школа економіки, представлена такими вченими як Роберт Борк та Річард Познер, суттєво вплинула на розвиток цього підходу, підкреслюючи важливість економічної ефективності як головного критерію оцінки [95, с. 78].

Еволюція антимонопольної доктрини США характеризується переходом від структурного підходу, який зосереджувався на розмірі та ринковій владі компаній, до поведінкового підходу, що аналізує конкретні дії

суб'єктів господарювання. Цей перехід відображає зростаюче розуміння складності ринкових процесів та важливості інновацій для економічного зростання.

Бакалінська О.О. підкреслює, що «американська модель антимонопольного регулювання демонструє поступовий перехід від жорсткого формального підходу до більш гнучкого, що враховує економічні реалії сучасного ринку» [58, с. 145]. Цей підхід знайшов відображення у судовій практиці Верховного суду США та рішеннях регулятивних органів.

Контроль за концентраціями є одним із ключових напрямів американської антимонопольної політики. Система попереднього контролю за злиттями та поглинаннями регулюється Законом Харта-Скотта-Родіно 1976 року, який встановлює обов'язок повідомлення про трансакції, що перевищують певні порогові значення [97, с. 234].

Процедура розгляду концентрацій передбачає детальний економічний аналіз потенційного впливу на конкуренцію, включаючи оцінку ринкової концентрації, бар'єрів входу на ринок та ефективності операції. Регулятивні органи використовують індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ) для визначення рівня концентрації на ринку та прийняття рішення щодо дозволу або заборони трансакції [102, с. 123].

Американська практика розглядає ринки з ННІ нижче 1500 як неконцентровані, від 1500 до 2500 як помірно концентровані, та вище 2500 як високо концентровані. При цьому враховується не лише рівень концентрації, але й зміна цього показника внаслідок трансакції. Збільшення ННІ більш ніж на 200 пунктів на високо концентрованому ринку презюмує антиконкурентні наслідки.

Важливим елементом аналізу є визначення релевантного ринку, що включає продуктивий та географічний виміри. Американські регулятори використовують тест «гіпотетичного монополіста» (SSNIP test), який визначає, чи зможе гіпотетичний монополіст встановити ціни на 5-10% вище конкурентного рівня протягом значного періоду часу. Цей підхід дозволяє

точніше визначити межі релевантного ринку та оцінити реальний вплив концентрації.

Особливу увагу приділяється вертикальним злиттям, які можуть призводити до обмеження доступу конкурентів до ключових ресурсів або каналів розподілу. Американські регулятори розробили спеціальні критерії оцінки вертикальних концентрацій, враховуючи ризики foreclosure та координованих ефектів [107, с. 198].

Українські дослідники відзначають високу ефективність американської системи контролю концентрацій, яка дозволяє запобігати створенню домінуючих позицій при одночасному збереженні можливостей для ефективних об'єднань. Статистика показує, що американські регулятори схвалюють переважну більшість заявлених трансакцій, однак активно використовують можливості накладення умов або вимагання структурних змін [108 с. 89].

За останні десять років близько 95% заявлених концентрацій отримали дозвіл без додаткових умов, приблизно 3% були схвалені з умовами, і лише 2% були заблоковані або відкликані сторонами [109, с. 167]. Це свідчить про збалансованість регулятивного підходу та ефективність попереднього консультування між компаніями та регуляторами.

Особливості регулювання концентрацій у високотехнологічних галузях включають врахування динамічної конкуренції, інноваційного потенціалу та мережових ефектів. Американські регулятори все частіше аналізують потенційний вплив злиттів на інноваційну активність та довгострокову конкурентоспроможність ринків.

Кримінальна відповідальність за картельні угоди є характерною особливістю американської антимонопольної системи. Закон Шермана передбачає можливість застосування тюремного ув'язнення строком до 10 років та штрафів до 1 мільйона доларів для фізичних осіб, а також штрафів до 100 мільйонів доларів для корпорацій за участь у змовах щодо фіксації цін, розподілу ринків або обмеження виробництва.

Статистичні дані демонструють ефективність кримінального переслідування: середня тривалість тюремного ув'язнення для керівників, засуджених за участь у картелях, становить близько 2 років, а сукупні штрафи за останнє десятиліття перевищили 10 мільярдів доларів [110, с. 145]. Американський підхід базується на принципі, що лише кримінальна відповідальність може забезпечити достатній стримуючий ефект для попередження картельних змов.

Програма leniency program, запроваджена Міністерством юстиції США у 1993 році, стала ефективним інструментом виявлення та припинення картельних угод. Програма передбачає повне звільнення від кримінальної відповідальності для першої компанії, яка повідомить про участь у картелі, надасть повну співпрацю та припинить участь у незаконній діяльності [11, с. 145].

Успіх програми підтверджується тим, що понад 90% всіх картельних справ розпочинаються саме завдяки заявам учасників, які скористалися цією програмою. Крім повного імунітету, програма також передбачає часткове зменшення покарання для наступних заявників (amnesty plus program) [11, с. 198].

Результативність антикартельної політики США підтверджується статистичними даними: за останнє десятиліття середній розмір штрафів за участь у картельних угодах перевищував 100 мільйонів доларів США на кожну справу, а найбільший штраф у розмірі 1,47 мільярда доларів було накладено на корпорацію LG Display за участь у картелі виробників LCD-панелей [99, с. 234].

Важливим аспектом американської антикартельної політики є міжнародна співпраця у розслідуванні транснаціональних картелів. США активно співпрацюють з антимонопольними органами інших країн, обмінюючись інформацією та координуючи розслідування глобальних картельних схем.

Українські експерти підкреслюють важливість запозичення досвіду використання програм лінійної для підвищення ефективності боротьби з картелями в Україні, особливо враховуючи традиційно високий рівень тінізації економіки [112, с. 123]. Впровадження подібної програми в українське законодавство могло б суттєво посилити інструментарій Антимонопольного комітету України.

Американський підхід до регулювання домінуючого становища характеризується акцентом на поведінкових практиках компаній, а не на їхньому розмірі як такому. Розділ 2 Закону Шермана забороняє «монополізацію» та «спроби монополізації», що вимагає доведення не лише наявності ринкової влади, але й зловживання нею [95, с. 189].

Судова практика США розробила низку тестів для визначення зловживання домінуючим становищем, включаючи аналіз антиконкурентних намірів та впливу на конкуренцію. Особливу увагу приділяється практикам виключення конкурентів, хижацькому ціноутворенню та пов'язаним угодам [106, с. 156].

Герасименко А.Г. зазначає, що «американська доктрина щодо зловживання домінуючим становищем еволюціонувала в напрямі більш поміркованого підходу, який враховує проконкурентні виправдання поведінки домінуючих компаній» [11, с. 78]. Цей підхід знайшов відображення у справах проти великих технологічних компаній, де суди ретельно аналізували баланс між інноваціями та захистом конкуренції.

Американська антимонопольна політика характеризується диференційованим підходом до різних галузей економіки. Особливості регулювання застосовуються у телекомунікаційній, енергетичній, фінансовій та транспортній сферах, де діють спеціалізовані регулятивні органи.

У технологічному секторі спостерігається посилення антимонопольного контролю, особливо щодо цифрових платформ та їхньої ринкової влади. Регулятивні органи все частіше застосовують теорії шкоди, адаптовані до особливостей цифрової економіки.

Фінансовий сектор підлягає подвійному регулюванню з боку антимонопольних органів та спеціалізованих фінансових регуляторів, що створює складну систему контролю за концентраціями та ділорими практиками. Українські дослідники підкреслюють важливість координації між різними регулятивними органами для забезпечення ефективного контролю [112, с. 89].

Американська антимонопольна політика має значний міжнародний вимір, що проявляється у принципі екстериторіальної юрисдикції та активному міжнародному співробітництві. США застосовують своє антимонопольне законодавство до іноземних компаній, якщо їхні дії впливають на американську торгівлю [13, с. 167].

Співробітництво з міжнародними партнерами здійснюється через двосторонні угоди про взаємну допомогу в антимонопольних справах та участь у багатосторонніх організаціях, таких як Міжнародна мережа конкуренції (ICN) та ОЕСР. Це співробітництво сприяє гармонізації підходів до антимонопольного регулювання та підвищенню ефективності боротьби з транснаціональними порушеннями.

Сучасна американська антимонопольна політика стикається з новими викликами, пов'язаними з розвитком цифрової економіки, глобалізацією ринків та появою нових бізнес-моделей. Особливої актуальності набуває питання регулювання великих технологічних платформ та їхнього впливу на конкуренцію.

Дискусії про необхідність реформування антимонопольного законодавства точаться навколо питань, пов'язаних з критеріями оцінки ефективності злиттів, підходами до регулювання вертикальних обмежень та методами виявлення антиконкурентної поведінки в цифровій економіці.

Задихайло Д.В. підкреслює, що «американський досвід демонструє необхідність постійної адаптації антимонопольної політики до змін економічного середовища при збереженні фундаментальних принципів

захисту конкуренції» [112, с. 98]. Цей підхід має важливе значення для розвитку конкурентної політики в Україні та інших країнах.

Антимонопольна політика США являє собою комплексну систему правових, інституційних та економічних механізмів, спрямованих на захист та розвиток конкурентних відносин. Американський досвід демонструє важливість збалансованого підходу, який враховує як необхідність запобігання анти конкурентним практикам, так і потребу в збереженні стимулів до інновацій та економічної ефективності.

Ключовими особливостями американської моделі є децентралізована інституційна структура, активна роль приватного правозастосування, гнучкість у застосуванні економічного аналізу та адаптивність до нових економічних реалій. Досвід США щодо контролю концентрацій, боротьби з картелями та регулювання домінуючого становища має важливе значення для удосконалення конкурентної політики в Україні.

Перспективи розвитку американської антимонопольної політики пов'язані з адаптацією до викликів цифрової економіки, посиленням міжнародного співробітництва та удосконаленням методів економічного аналізу. Український досвід формування конкурентного права може значно збагатитися за рахунок вивчення та адаптації кращих практик американського антимонопольного регулювання.

3.3. Інноваційні підходи в конкурентній політиці та адаптація міжнародного досвіду для України

Сучасні виклики глобальної економіки вимагають кардинального переосмислення підходів до формування та реалізації конкурентної політики. Цифровізація економічних процесів, поява нових бізнес-моделей, трансформація ринкових структур та зростання ролі технологічних платформ створюють принципово нові умови для функціонування конкурентних відносин. Традиційні методи антимонопольного регулювання, сформовані в

індустріальну епоху, виявляються недостатніми для ефективного контролю за діяльністю цифрових гігантів та забезпечення справедливої конкуренції в умовах платформенної економіки.

Зміна парадигми конкурентної політики обумовлена також процесами глобалізації, які створюють нові форми транскордонної взаємодії між підприємствами та ускладнюють традиційні підходи до визначення релевантних географічних ринків. Водночас, пандемія COVID-19 прискорила цифрову трансформацію економіки та посилила роль онлайн-платформ у забезпеченні економічної активності, що актуалізувало потребу в адаптації регуляторних підходів до нових реалій ведення бізнесу.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання адаптації прогресивного міжнародного досвіду для формування ефективної конкурентної політики в Україні. Процес європейської інтеграції створює унікальні можливості для імплементації найкращих практик ЄС, водночас зберігаючи простір для врахування національних особливостей та стратегічних пріоритетів розвитку української економіки.

Проблематика модернізації конкурентної політики знаходиться у центрі уваги провідних українських дослідників. Зокрема, Г. Філюк наголошує на необхідності врахування специфіки цифрових ринків при формуванні антимонопольного законодавства та підкреслює важливість розробки нових методологій оцінки конкурентних ефектів у сфері інформаційних технологій [88, с. 45]. В. Лагутін обґрунтовує важливість імплементації європейських стандартів конкурентної політики в українську правову систему, акцентуючи увагу на необхідності поетапного впровадження нових регуляторних механізмів [102, с. 78]. О. Бакалінська досліджує особливості регулювання конкуренції в умовах економічної інтеграції України з ЄС, зосереджуючись на аналізі викликів адаптації *acquis communautaire* у сфері конкуренції [58, с. 123].

Значний внесок у розуміння сучасних тенденцій конкурентної політики зробили також зарубіжні дослідники. Роботи Ж. Тіроля щодо регулювання

ринків з двосторонніми мережами створили теоретичну основу для розуміння особливостей функціонування цифрових платформ. Дослідження М. Армстронга та Дж. Райта розкривають механізми ціноутворення на багатосторонніх ринках та їх вплив на конкурентні процеси. Праці Л. Фіоріні та С. Петіта аналізують еволюцію європейського антимонопольного права в контексті цифрової трансформації економіки.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про формування нових парадигм у сфері конкурентної політики. Провідні країни світу активно впроваджують інноваційні інструменти антимонопольного регулювання, адаптовані до реалій цифрової економіки. Особливої уваги заслуговує досвід Європейського Союзу, де Європейська комісія розробила комплексну стратегію цифрової конкуренції, яка передбачає посилення контролю за діяльністю технологічних гігантів та захист прав споживачів у цифровому середовищі [114, с. 67].

Одним із ключових напрямів еволюції конкурентної політики є переосмислення традиційних критеріїв визначення ринкової влади. Класичні показники концентрації ринку, такі як індекс Герфіндаля-Гіршмана та коефіцієнт концентрації CR4, виявляються недостатніми для адекватної оцінки конкурентної ситуації на цифрових ринках. Особливості цифрових бізнес-моделей, зокрема наявність мережевих ефектів, економія від масштабу у сфері даних та багатосторонній характер платформ, створюють нові форми ринкової влади, які не завжди відображаються у традиційних показниках концентрації.

Як зазначає М. Швиданенко, цифрові платформи можуть здійснювати значний вплив на ринкові процеси навіть за відсутності високих показників ринкової концентрації у традиційному розумінні, оскільки контроль над даними та алгоритмами може створювати потужні конкурентні переваги [115, с. 156]. Водночас, динамічний характер цифрових ринків, де інновації можуть швидко змінити конкурентний ландшафт, вимагає від

антимонопольних органів більш гнучких та проактивних підходів до оцінки ринкової влади.

Особливої уваги потребує проблема визначення релевантних товарних та географічних ринків у цифровому середовищі. Традиційний тест гіпотетичного монополіста (SSNIP test) може не працювати на ринках, де послуги надаються безкоштовно для користувачів, а монетизація здійснюється через рекламу або інші непрямі моделі. Це вимагає розробки нових аналітичних інструментів, здатних адекватно оцінювати конкурентну динаміку на цифрових ринках.

Європейський досвід демонструє впровадження нових критеріїв оцінки ринкової влади, які враховують специфіку цифрових бізнес-моделей. Зокрема, Акт про цифрові ринки (Digital Markets Act), який набув чинності у 2022 році, визначає поняття «воротарів» (gatekeepers) на основі комплексних критеріїв, що включають обсяг доходів, кількість активних користувачів та вплив на внутрішній ринок ЄС [116, с. 234]. Такий підхід дозволяє більш ефективно ідентифікувати компанії, які володіють значною ринковою владою у цифровому середовищі.

Американський досвід також демонструє еволюцію підходів до антимонопольного регулювання. Федеральна торгова комісія США (FTC) та Департамент юстиції активно розробляють нові методології аналізу злиттів та поглинань у технологічному секторі, приділяючи особливу увагу потенційній конкуренції та інноваційному потенціалу. Як підкреслює І. Одотюк, американський підхід характеризується більшою гнучкістю у застосуванні антимонопольного законодавства, що дозволяє швидше адаптуватися до нових ринкових реалій [117, с. 201].

Особливої актуальності у контексті сучасної конкурентної політики набуває проблема регулювання цифрових екосистем. Великі технологічні компанії створюють комплексні екосистеми послуг, які охоплюють різні сегменти ринку та забезпечують синергетичний ефект від інтеграції різноманітних сервісів. Такі екосистеми можуть створювати значні бар'єри

для входу нових гравців та обмежувати конкуренцію через ефекти мережі та блокування споживачів.

Цифрові екосистеми характеризуються високим ступенем інтеграції різноманітних сервісів, що може включати пошукові системи, соціальні мережі, хмарні обчислення, електронну комерцію та мобільні операційні системи. Така інтеграція створює унікальні переваги для користувачів, але водночас може обмежувати їхній вибір та створювати залежність від певної екосистеми. Ефект блокування посилюється через високі витрати переключення між різними платформами та необхідність перенесення даних.

Проблема регулювання цифрових екосистем ускладнюється також їх глобальним характером та здатністю швидко масштабуватися. Традиційні підходи до контролю за вертикальною інтеграцією можуть виявитися неефективними в умовах, коли одна компанія може одночасно функціонувати як оператор платформи, постачальник контенту та технологічної інфраструктури.

Європейська модель регулювання цифрових екосистем базується на принципах забезпечення відкритості та інтероперабельності. Акт про цифрові послуги (Digital Services Act) встановлює чіткі вимоги до прозорості алгоритмів, модерації контенту та захисту прав користувачів. Водночас, регулювання спрямоване на стимулювання інновацій та розвитку цифрової економіки, а не на штучне обмеження діяльності технологічних компаній.

Азійський досвід, зокрема практика Південної Кореї та Сінгапуру, демонструє альтернативні підходи до регулювання цифрових платформ. Ці країни активно впроваджують принципи регуляторних «пісочниць», які дозволяють тестувати нові бізнес-моделі в умовах послабленого регулювання з подальшою адаптацією правової бази [118, с. 267]. Як зазначає Т. Борисова, такий підхід забезпечує баланс між стимулюванням інновацій та захистом конкурентного середовища [119, с. 334].

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про формування різноманітних національних моделей конкурентної політики, які відображають специфічні

економічні, правові та культурні особливості окремих країн. Американська модель, представлена антимонопольним законодавством США, традиційно характеризується більш ліберальним підходом до оцінки ефективності ринкових структур та акцентує увагу на захисті споживчих інтересів через забезпечення низьких цін та високої якості товарів і послуг.

Європейська модель конкурентної політики відрізняється більш активною роллю держави у забезпеченні справедливої конкуренції та захисті малих і середніх підприємств. Європейський підхід приділяє значну увагу структурним аспектам ринку та може втручатися у ситуаціях, коли домінуюче становище компанії створює загрозу для конкурентного процесу, навіть за відсутності прямої шкоди для споживачів.

Азійські моделі конкурентної політики, зокрема досвід Японії та Південної Кореї, демонструють поєднання активного державного регулювання з підтримкою національних чемпіонів у глобальній конкуренції. Ці країни розробили специфічні підходи до регулювання промислових конгломератів (кейрецу в Японії та чеболь у Південній Кореї), які дозволяють балансувати потреби внутрішньої конкуренції з вимогами міжнародної конкурентоспроможності.

Розвиток технологій штучного інтелекту створює нові виклики для конкурентної політики, оскільки алгоритмічне ціноутворення та автоматизовані системи прийняття рішень можуть призводити до нових форм анти конкурентної поведінки. Використання алгоритмів для координації цін між конкурентами може створювати ефекти, подібні до традиційних картельних домовленостей, але без явної змови між учасниками ринку.

Особливої уваги потребує проблема алгоритмічної дискримінації, коли системи штучного інтелекту можуть створювати різні умови для споживачів на основі аналізу їхніх персональних даних. Така персоналізація може призводити до порушення принципів справедливої конкуренції та створювати нерівні умови доступу до товарів і послуг.

Сучасна конкурентна політика все більше орієнтується на превентивні заходи, спрямовані на попередження порушень конкурентного законодавства. Традиційний підхід, заснований на реагуванні на вже здійснені порушення, виявляється недостатньо ефективним в умовах швидкої трансформації ринкових структур та появи нових форм антиконкурентної поведінки. Превентивний підхід передбачає створення регуляторних механізмів, здатних ідентифікувати потенційні конкурентні проблеми на ранній стадії їх виникнення.

Одним із найбільш перспективних інструментів превентивного контролю є система раннього попередження, яка базується на постійному моніторингу ринкових показників та ідентифікації сигналів, що можуть свідчити про зростання концентрації або появу антиконкурентних практик. Такі системи використовують великі дані та методи машинного навчання для аналізу ринкової динаміки та прогнозування потенційних проблем.

Важливим елементом превентивного підходу є також розвиток інструментів регулювання, які встановлюють конкретні обов'язки для компаній з значною ринковою владою ще до виявлення конкретних порушень. Такий підхід дозволяє формувати правила поведінки, спрямовані на збереження конкурентного середовища та запобігання зловживанням домінуючим становищем.

Європейський досвід демонструє активне використання інструментів поведінкового та структурного регулювання для попередження зловживань ринковою владою. Зокрема, у рамках розслідувань щодо технологічних компаній Європейська комісія все частіше застосовує структурні заходи, спрямовані на забезпечення чесної конкуренції та захист споживачів [13, с. 456]. Такий підхід передбачає не лише накладення штрафів, але й вимоги щодо зміни бізнес-моделей та корпоративної структури компаній.

Канадський досвід свідчить про ефективність використання інструментів кооперативного регулювання, коли антимонопольні органи працюють у тісній співпраці з компаніями для розробки заходів щодо

усунення конкурентних проблем [120, с. 123]. Як підкреслює С. Герасименко, такий підхід дозволяє досягати позитивних результатів без тривалих судових процедур та мінімізує негативний вплив на ринкові процеси [121, с. 189].

Сучасна конкурентна політика все більше інтегрується з цілями сталого розвитку та екологічними пріоритетами. Концепція «зеленої конкуренції» передбачає врахування екологічних аспектів при оцінці конкурентних ефектів злиттів та поглинань, а також розробку спеціальних підходів до регулювання галузей, критично важливих для досягнення кліматичних цілей.

Європейський досвід демонструє активну інтеграцію екологічних міркувань у конкурентну політику через механізм «зеленого переходу». Європейська комісія розробила спеціальні керівні принципи для оцінки угод про співпрацю у сфері охорони довкілля, які дозволяють більш ліберальний підхід до горизонтальних домовленостей, спрямованих на досягнення екологічних цілей.

Канадський досвід свідчить про можливість створення спеціальних «зелених винятків» у конкурентному праві, які дозволяють компаніям співпрацювати у розробці екологічних технологій та стандартів без ризику порушення антимонопольного законодавства. Такий підхід стимулює інновації у сфері чистих технологій та сприяє переходу до сталої економіки.

Глобалізація економічних процесів та транснаціональний характер діяльності сучасних корпорацій обумовлюють необхідність посилення міжнародної координації у сфері конкурентної політики. Багатонаціональні компанії можуть використовувати різночитання у національних антимонопольних законодавствах для уникнення відповідальності або мінімізації санкцій. Водночас, фрагментованість регуляторних підходів може створювати перешкоди для ефективної боротьби з глобальними анти конкурентними практиками.

Розвиток цифрової економіки особливо актуалізує потребу в міжнародній координації, оскільки цифрові платформи часто функціонують

на глобальному рівні, а їхня діяльність може впливати на конкуренцію у багатьох юрисдикціях одночасно. Традиційні підходи до визначення територіальної юрисдикції виявляються недостатніми для регулювання транскордонних цифрових послуг.

Важливим напрямом міжнародної співпраці є гармонізація стандартів збору та аналізу доказів у антимонопольних справах. Різні процедурні вимоги та стандарти доказування у різних юрисдикціях можуть ускладнювати проведення паралельних розслідувань та обмін інформацією між антимонопольними органами.

Досвід співпраці антимонопольних органів країн G7 демонструє ефективність координованих підходів до розслідування та припинення антиконкурентних практик транснаціональних корпорацій [112, с. 78]. Зокрема, спільні розслідування у сфері технологічних ринків дозволили виявити системні проблеми у галузі цифрових послуг та розробити узгоджені заходи їх вирішення.

Особливої уваги заслуговує досвід Мережі міжнародної конкуренції (International Competition Network, ICN), яка об'єднує понад 140 антимонопольних органів з різних країн світу. Ця організація активно розробляє найкращі практики у сфері конкурентної політики та сприяє їх імплементації на національному рівні [122, с. 234]. Як зазначає В. Петьков, участь України у роботі ICN створює можливості для модернізації національної конкурентної політики відповідно до міжнародних стандартів [123, с. 345].

Імплементация прогресивних підходів конкурентної політики в українських реаліях потребує врахування специфічних особливостей національної економіки та правової системи. Україна як країна, що активно інтегрується до європейського економічного простору, має унікальні можливості для запозичення кращого європейського досвіду при збереженні гнучкості у виборі оптимальних регуляторних рішень. Водночас, особливості перехідної економіки, наявність олігархічних структур та специфіка

пострадянської правової традиції створюють додаткові виклики для ефективної імплементації міжнародних стандартів.

Ключовим аспектом адаптації є врахування структурних особливостей української економіки, зокрема високого рівня концентрації у базових галузях, значної ролі сировинного сектору та обмеженого розвитку високотехнологічних індустрій. Ці особливості вимагають диференційованого підходу до застосування конкурентної політики у різних секторах економіки.

Важливим чинником є також необхідність врахування геополітичного контексту та викликів, пов'язаних з військовою агресією росії. Воєнний стан створює специфічні умови для функціонування економіки та може вимагати тимчасових модифікацій у застосуванні конкурентного права для забезпечення економічної стабільності та національної безпеки.

Пріоритетним напрямом для України є модернізація законодавчої бази у сфері конкуренції відповідно до європейських стандартів. Закон України «Про захист економічної конкуренції» потребує суттєвого оновлення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку цифрової економіки. Автор пропонує зокрема, впровадити нові критерії визначення ринкової влади, удосконалити процедури контролю за економічною концентрацією та розширити інструментарій боротьби з анти конкурентними практиками у цифровому середовищі.

Важливим аспектом адаптації міжнародного досвіду є розбудова інституційної спроможності Антимонопольного комітету України. Як підкреслює О. Шаповалова, ефективність конкурентної політики значною мірою залежить від професійного рівня та технічного оснащення антимонопольного органу [124, с. 456]. Досвід провідних країн світу свідчить про необхідність інвестування у підготовку висококваліфікованих спеціалістів, розвиток аналітичних можливостей та впровадження сучасних інформаційних технологій у роботу антимонопольних органів.

Майбутній розвиток конкурентної політики в Україні має базуватися на комплексному підході, який поєднує адаптацію кращого міжнародного досвіду з урахуванням національних особливостей та стратегічних пріоритетів країни. Особливої уваги потребує розвиток цифрової конкуренції, що є критично важливим для забезпечення конкурентоспроможності української економіки у глобальному масштабі.

Стратегічним напрямом є створення сприятливого конкурентного середовища для розвитку інноваційних підприємств та стартапів. Це передбачає не лише боротьбу з монополістичними практиками, але й активне стимулювання конкуренції через зниження бар'єрів входу на ринок, спрощення регуляторних процедур та підтримку малого та середнього бізнесу. Досвід країн Північної Європи демонструє ефективність такого підходу для забезпечення динамічного розвитку національної економіки.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективність конкурентної політики значною мірою залежить від рівня обізнаності суспільства щодо важливості конкуренції для економічного розвитку.

Таким чином, адаптація інноваційних підходів конкурентної політики на основі міжнародного досвіду створює реальні можливості для модернізації економічного регулювання в Україні. Успішна імплементація прогресивних практик потребує комплексного підходу, який поєднує законодавчі реформи, інституційну розбудову та формування сучасної конкурентної культури. Це дозволить забезпечити ефективне функціонування ринкових механізмів та створити передумови для сталого економічного зростання країни.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило всебічно розкрити роль конкурентної політики у системі публічного управління, виявити її особливості в умовах сучасних трансформацій української економіки, визначити проблеми реалізації та запропонувати шляхи вдосконалення, спираючись на кращі міжнародні практики.

1. Доведено, що конкурентна політика є не лише складовою економічної політики держави, а й важливим інструментом публічного управління, що безпосередньо впливає на економічний розвиток, соціальну справедливість і добробут суспільства. У роботі окреслено, що її функції охоплюють регулятивну, захисну, контролюючу, стимулюючу та координаційну складові. Правове підґрунтя конкурентної політики в Україні створюють Конституція, Господарський кодекс, Закон України «Про захист економічної конкуренції» та інші нормативно-правові акти.

Водночас проаналізовано, що сучасні економічні виклики, зокрема цифровізація ринків, поява транснаціональних корпорацій і платформ, потребують адаптації правових засад. Традиційні підходи до визначення ринкової влади виявляються недостатніми для адекватного реагування на нові форми монополістичних практик. Це актуалізує потребу модернізації конкурентного законодавства відповідно до стандартів ЄС і міжнародних практик.

2. У ході дослідження встановлено, що ключовим органом реалізації конкурентної політики в Україні є Антимонопольний комітет України. Його діяльність охоплює моніторинг стану конкуренції, контроль за концентраціями, розгляд справ про анти конкурентні дії, а також формування державної політики у сфері конкуренції.

Водночас відзначено низку проблем: обмежене фінансування, недостатній кадровий потенціал, потреба у спеціалізованих знаннях з

економічного аналізу ринків, політичний тиск і залежність від виконавчої влади. Окремим викликом є відсутність налагодженої координації між АМКУ та іншими органами влади, що знижує ефективність реалізації конкурентної політики на міжвідомчому рівні.

Позитивним трендом є поступова гармонізація інституційної системи з європейськими стандартами, зокрема у рамках Угоди про асоціацію з ЄС. Водночас для досягнення більшої ефективності необхідні глибші інституційні реформи, спрямовані на забезпечення незалежності АМКУ, підвищення його прозорості та підзвітності суспільству.

3. У дослідженні з'ясовано, що система органів захисту конкуренції в Україні базується на централізованій моделі з провідною роллю АМКУ, що відповідає європейській практиці. Однак ефективність діяльності органів залишається недостатньою, що зумовлено браком ресурсів і складністю розслідування анти конкурентних практик.

Здійснено оцінку застосовуваних інструментів контролю — антимонопольних розслідувань, санкцій, перевірок концентрацій. Було доведено, що у практиці часто переважає репресивний підхід, тоді як превентивні механізми залишаються недостатньо розвиненими. Це свідчить про необхідність зміщення акценту на профілактику порушень через розвиток програм комплаєнсу, підвищення правової культури бізнесу та стимулювання прозорості ринкової поведінки.

4. Розкрито, що сучасна конкурентна політика використовує поєднання превентивних та репресивних інструментів. Превентивні включають регулювання концентрацій, аналіз ринкової поведінки, розробку стандартів добросовісної конкуренції, просвітницьку діяльність. Репресивні інструменти охоплюють накладення штрафів, примусовий поділ підприємств, заборону угод, які обмежують конкуренцію.

Доведено, що ефективність використання інструментів залежить від поєднання правових, економічних та інституційних механізмів. Для України особливо актуальним є впровадження цифрових технологій у моніторинг

ринків, розвиток аналітичних центрів при АМКУ, а також інтеграція до європейських інформаційних систем з обміну даними у сфері конкуренції.

5. Одним з головних викликів залишається олігархізація економіки та монополізація ключових ринків. Це створює значні бар'єри для розвитку малого і середнього бізнесу, обмежує інноваційний розвиток та стримує економічне зростання. Також серйозною проблемою є недосконалість механізмів державних закупівель, що нерідко супроводжуються антиконкурентними узгодженими діями.

Цифрова економіка створює новий вимір викликів, зокрема концентрацію ринкової влади у великих технологічних компаній, які здатні встановлювати монопольні умови завдяки мережевим ефектам та доступу до великих даних. Це вимагає адаптації традиційних методів антимонопольного регулювання до нових умов.

6. У роботі здійснено порівняльний аналіз практик ЄС і США. Досвід ЄС підкреслює важливість системності та гармонізації норм, акцентуючи на превентивному регулюванні та захисті споживачів. США демонструють гнучкість і дієвість правозастосування через судову систему, де вагому роль відіграє економічний аналіз.

Україна має адаптувати ці практики, поєднуючи превентивні заходи з оперативними механізмами реагування, а також враховуючи особливості трансформаційної економіки, де роль держави у формуванні конкурентного середовища є визначальною.

7. На основі дослідження запропоновано низку рекомендацій:
- гармонізувати національне законодавство з *acquis communautaire* ЄС;
 - підвищити інституційну незалежність і фінансову автономію АМКУ;
 - запровадити цифрові інструменти моніторингу ринків та використання алгоритмів для виявлення картелів;

- розвивати практику комплаєнсу у великих компаніях та просвітницькі програми для бізнесу;
- створити спеціалізовані судові колегії для розгляду конкурентних спорів;
- посилити роль громадянського суспільства, бізнес-асоціацій та ЗМІ у моніторингу порушень конкуренції.

Отже, конкурентна політика виступає невід’ємною складовою публічного управління, що забезпечує рівновагу між ринковою свободою та суспільними інтересами. Її розвиток в Україні має спиратися на комплексний підхід, що поєднує вдосконалення правової бази, посилення інституційної спроможності, інтеграцію міжнародного досвіду та адаптацію до викликів цифрової економіки.

Результати магістерського дослідження свідчать, що ефективна конкурентна політика здатна стати важливим інструментом забезпечення сталого економічного зростання, формування інноваційної економіки та підвищення добробуту громадян. Це вимагає від України послідовних реформ, стратегічної орієнтації на європейську інтеграцію та активного розвитку інститутів громадянського суспільства, які можуть забезпечити контроль за прозорістю та ефективністю публічного управління у сфері конкуренції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мазурок П.П. Історія економічних вчень: навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2023. URL: <https://subject.com.ua/economic/mazurok/188.html>
2. Базилевич В.Д. Історія економічних учень: підручник / В.Д. Базилевич. К.: Знання, 2024. URL: <http://bibliograph.com.ua/istoria-economicheskikh-ucheniy-1/124.htm>
3. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво : монографія. Київ : Знання України, 2015. 463 с.
4. Щербакова Т. А. Інституційні засади формування конкурентного середовища в Україні : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Київ, 2019. 485 с.
5. Філіпенко А. С. Інституційні чинники розвитку конкуренції в трансформаційній економіці. Економічна теорія. 2016. № 3. С. 45-58.
6. Геєць В. М. Олігополістичні структури в українській економіці : монографія. Київ : Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2018. 412 с.
7. Реверчук С. К. Конкурентні переваги підприємств в умовах глобалізації. Регіональна економіка. 2017. № 2. С. 78-86.
8. Бакалінська О. О. Конкурентна політика держави в умовах глобалізації : теоретико-методологічні засади : монографія. Тернопіль : Астон, 2016. 336 с.
9. Лагутін Р. В. Системний підхід до формування конкурентної політики. Економіка України. 2018. № 8. С. 34-47.
10. Ткаченко Т. І. Еволюція цілей конкурентної політики в сучасних умовах. Вісник економічної науки України. 2019. № 1. С. 167-172.
11. Антонюк Л. Л. Типи конкурентної політики та їх застосування в Україні. Економічний вісник університету. 2020. № 45. С. 112-119.

12. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
13. Вітрук М. В. Конституційні основи економічної системи України. Конституційне право. 2017. № 2. С. 23-31.
14. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
15. Задохайло А. В. Кодифікація господарського права та розвиток конкурентних відносин. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11. С. 89-94.
16. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.
17. Мілаш В. С. Еволюція конкурентного законодавства України. Право і суспільство. 2019. № 4. С. 156-163.
18. Валітов С. М. Категоріальний апарат українського конкурентного права. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 234-237.
19. Бакалінська О. О. Система заборон у конкурентному праві України. Актуальні проблеми держави і права. 2017. № 78. С. 45-52.
20. Швидка Т. А. Правове регулювання контролю за концентрацією в Україні. Вісник Академії правових наук України. 2018. № 3. С. 89-97.
21. Сафронова Л. В. Процедурні аспекти застосування конкурентного законодавства. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8. С. 67-73.
22. Мельник Р. С. Відповідальність за порушення конкурентного законодавства. Адміністративне право і процес. 2020. № 2. С. 112-118.
23. Конкуренція та конкурентоспроможність: теоретичні аспекти та практичне застосування. Освіта.UA. 2024. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/22240/

- 24.Сучасні неокласичні економічні концепції: характеристика та своєрідність. Освіта.UA. 2022. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_history/25224/
- 25.Гриценко А. А. Інституційна архітектоніка: об'єкт, теорія і методологія. Постсоціалістичні трансформації: теоретичні та інституційні аспекти. Київ: НАН України, 2018. С. 50-74.
- 26.Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: НАН України, 2019. 864 с.
- 27.Кічор В.І. Розбудова неокласичних теорій монополістичної та недосконалої конкуренції Е. Чемберліном і Дж. Робінсон LibraryPidru4niki: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2024. URL: <https://library.if.ua/book/39/2897.html>
- 28.Історія економічних учень у запитаннях і відповідях: навчальний посібник / за ред. В.М. Тарасевича. К.: Центр навчальної літератури, 2024. URL: https://pidru4niki.com/1419110553968/politekonomiya/teoriyi_doskonaloji_nedoskonaloji_konkurenciyi_chemberlin_robinson
- 29.Економічна теорія недосконалої конкуренції: сучасні підходи та методи дослідження. К.: Науковий світ, 2024. URL: <http://referat-ok.com.ua/work/ekonomichna-teorija-nedoskonaloji-kon/>
- 30.Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. Ст. 472.
- 31.Дубницький В. І. Цифровізація конкурентної політики. Інфраструктура ринку. 2020. № 46. С. 134-139.
- 32.Сіваш О. С. Економічні механізми конкурентної політики. Економіка та держава. 2019. № 8. С. 67-73.
- 33.Варналій З. С. Регулювання зловживання монополістичним становищем. Фінанси України. 2017. № 11. С. 89-97.

34. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 504-р. Офіційний вісник України. 2017. № 52. Ст. 1617.
35. Шевченко Л. С. Координація економічної політики держави. Київ: КНЕУ, 2023. 284 с.
36. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 9. Ст. 79.
37. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.
38. Мельник А. Ф. Роль бізнес-асоціацій у формуванні конкурентної політики. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. № 3. С. 45-53.
39. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 30. Ст. 379.
40. Романенко В. А. Наукове забезпечення конкурентної політики. Економіка і прогнозування. 2020. № 2. С. 112-119.
41. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
42. Герасименко А.Г. Суспільний вплив конкурентної політики: теоретичні аспекти. Економіка та держава. 2020. № 7. С. 12-18.
43. Бакалінська О.В. Конкурентна політика як інструмент підвищення добробуту споживачів. Проблеми економіки. 2021. № 1. С. 89-97.
44. Гаман М. В. Методологічні засади оцінки суспільного впливу конкурентної політики. Економіка та управління. 2020. № 3. С. 45-52.
45. Фатхутдінов Р. А. Поведінкові аспекти конкурентної політики: теоретико-методологічний аналіз. Вісник економічної науки України. 2019. № 2. С. 78-84.

46. Жихор О. Б. Вплив конкурентної політики на інноваційний розвиток: лагові моделі та емпіричний аналіз. Інноваційна економіка. 2021. № 1. С. 112-118.
47. Лагутін В. А. Мультиплікативні ефекти конкурентної політики в національній економіці. Економічна теорія. 2020. № 4. С. 67-73.
48. Кваша С. М. Вплив антимонопольного регулювання на ціноутворення в умовах високої концентрації ринків. Ринкова економіка. 2019. № 5. С. 89-95.
49. Шнипко О. М. Конкурентна політика та продуктивність праці: теоретичний аналіз та емпіричні дослідження. Економіка України. 2020. № 7. С. 34-41.
50. Геєць В. В. Довгострокові ефекти конкурентної політики на економічне зростання. Економіка і прогнозування. 2021. № 2. С. 15-22.
51. Матвеева Н. М. Вплив конкурентної політики на вибір споживачів: теоретичні та практичні аспекти. Споживча кооперація. 2019. № 6. С. 102-108.
52. Мельник А. В. Інформаційна прозорість ринку як результат конкурентної політики. Інформаційна економіка. 2019. № 4. С. 92-98.
53. Князь С. В. Конкурентна політика як інструмент забезпечення соціальної справедливості. Соціально-економічні проблеми сучасності. 2020. № 3. С. 123-129.
54. Амосов О. І. Регулювання природних монополій: економічні та соціальні аспекти. Державне регулювання. 2019. № 7. С. 45-52.
55. Мазаракі А. А. Механізми впливу конкурентної політики на інноваційну діяльність. Торгівля, комерція, підприємництво. 2020. № 4. С. 89-95.
56. Длугопольський О. В. Стадійність інноваційного процесу та роль конкуренції. Інноваційна діяльність. 2021. № 2. С. 112-118.
57. Писаренко Т. В. Конкурентна політика та міжнародний трансфер технологій. Зовнішня торгівля. 2020. № 6. С. 156-162.

- 58.Бакалінська О. О. Адміністративно-правові засади діяльності Антимонопольного комітету України : монографія. Київ : Алерта, 2021. 360 с.
- 59.Венедіктова І. В. Конкурентне право України: підручник. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 544 с.
- 60.Гончаренко О. М. Конкурентна політика держави: теоретико-методологічні засади формування та реалізації : монографія. Київ : НАН України, 2019. 428 с.
- 61.Кісіль З. Р. Конкурентне право ЄС та України: порівняльно-правовий аналіз : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 284 с.
- 62.Ніколенко Л. М. Недобросовісна конкуренція: правова характеристика та способи протидії : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 292 с.
- 63.Пушкар П. І. Конкурентне право: європейський досвід та українські реалії : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2019. 388 с.
- 64.Федчишин С. А. Правові засади діяльності органів захисту конкуренції в умовах євроінтеграції. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2023. № 33. С. 223-240.
- 65.Петруненко Я. В. Адміністративна діяльність Антимонопольного комітету України щодо захисту економічної конкуренції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 254 с.
- 66.Лисенко А. П. Міжнародне співробітництво України у сфері конкуренції. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2020. № 145. С. 145-161.
- 67.Юрченко Л. С. Економічний аналіз в конкурентному праві. Економіка і право. 2021. № 4. С. 167-184.
- 68.Якимчук Н. В. Методи аналізу ринкової концентрації. Ринкові відносини. 2022. № 3. С. 145-161.
- 69.Яценко О. П. Програми технічної допомоги у сфері конкуренції. Міжнародна технічна допомога. 2021. № 1. С. 156-172.

- 70.Виноградова О. С. Контроль концентрацій в Україні: європейський досвід та національні особливості. Юридичний вісник. 2023. № 3. С. 86-95.
- 71.Рибак С. О. Тарифне регулювання у сферах природних монополій. Комунальне господарство міст. 2022. № 3. С. 175-184.
- 72.Кузьминчук Н. В. Незалежне регулювання як альтернатива державному контролю. Економіка та держава. 2021. № 8. С. 230-239.
- 73.Титова Н. В. Система штрафних санкцій в антимонопольному праві України. Право України. 2023. № 5. С. 230-241.
- 74.Швидка М. Ю. Принцип пропорційності у застосуванні антимонопольних санкцій. Підприємництво, господарство і право. 2023. № 4. С. 142-151.
- 75.Романенко Є. О. Leniency program: ефективність та перспективи розвитку. Актуальні проблеми права. 2023. № 1. С. 230-239.
- 76.Бакалінська О. О. Боротьба з картелями: сучасні інструменти та методи. Економічний аналіз. 2022. № 2. С. 152-161.
- 77.Петрос О. М. Процедурні гарантії у застосуванні тимчасових заходів. Вісник Національної академії правових наук України. 2023. № 3. С. 264-273.
- 78.Савченко А. В. Регулювання цифрових платформ: нові підходи. Цифрова економіка. 2023. № 2. С. 164-173.
- 79.Морозов І. Г. Міжнародна правова допомога в антимонопольних справах. Міжнародне право. 2023. № 2. С. 142-151.
- 80.Титова Н. В. Альтернативні способи вирішення спорів у сфері захисту конкуренції. Право та інновації. 2023. № 2. С. 86-94.
- 81.Петренко А. І. Арбітраж у конкурентних спорах. Приватне право і підприємництво. 2021. № 3. С. 230-239.
- 82.Лагутін В. Д. Бюджетна політика в умовах стабілізації економіки України : монографія. Київ : КНТЕУ, 2016. 268 с.

- 83.Гальчинський А. С. Основи економічних знань : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 2017. 543 с.
- 84.Базилевич В. Д. Економічна теорія : політекономія : підручник. 8-ме вид., стер. Київ : Знання, 2018. 678 с.
- 85.Шуміло О. М. Конкурентна політика в системі державного регулювання економіки : монографія. Харків : ХНЕУ, 2018. 256 с.
- 86.Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ : НАН України, 2019. 928 с.
- 87.Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження. Львів : Світ, 2017. 416 с.
- 88.Филюк Г. М. Конкурентна політика Європейського Союзу: уроки для України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 2. С. 172-185.
- 89.Штефан Л. В. Цифровізація економіки як фактор підвищення конкурентоспроможності країни. Економічний вісник університету. 2020. № 45. С. 82-92.
- 90.Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. 2012. С 326/01. 390 p.
- 91.Мельник Т. М. Порівняльний аналіз європейської та американської моделей конкурентного права // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2021. № 2. С. 85-102.
- 92.Лагодієнко В. В. Судова практика ЄС у сфері конкуренції: еволюція підходів. Харків: Право, 2021. 378 с.
- 93.Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition // Official Journal of the European Union. 2003. L 1/1. 89 p.
- 94.Commission Regulation (EU) No 330/2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty // Official Journal of the European Union. 2010. L 102/1. 45 p.

- 95.Олефір А. О. Горизонтальні обмеження конкуренції в праві ЄС // Порівняльно-аналітичне право. 2021. № 1. С. 198-215.
- 96.Петрина І. В. Боротьба з картелями в ЄС: досвід для України // Конкурентне право. 2020. № 3. С. 150-168.
- 97.Губарь О. В. Виключення з-під заборони антиконкурентних угод у праві ЄС // Актуальні проблеми держави і права. 2020. № 87. С. 150-167.
- 98.Ємельянов В. М. Регулювання цифрових ринків в ЄС // Інформаційне право. 2021. № 1. С. 118-135.
- 99.Regulation (EU) 2022/1925 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act) // Official Journal of the European Union. 2022. L 265/1. 89 p.
100. Пешко М. О. Поглинання-вбивці в цифровій економіці // Економічна теорія та право. 2021. № 3. С. 140-158.
101. Герасименко А. Г. Антимонопольне регулювання: зарубіжний досвід та українські реалії : монографія. Харків : Право, 2018. 456 с.
102. Лагутін В. Д. Конкурентна політика держави в умовах глобалізації економіки : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 687 с.
103. Antitrust Division Manual. 5th ed. U.S. Department of Justice, 2020. 345 p.
104. Federal Trade Commission Strategic Plan 2018-2022. Washington : FTC, 2018. 287 p.
105. Private Antitrust Litigation: Economics, Law and Practice / ed. by A. Blair, W. Sokol. 3rd ed. Chicago : ABA Publishing, 2019. 789 p.
106. Герасименко А. Г. Приватне правозастосування в конкурентному праві // Вісник господарського судочинства. 2020. № 4. С. 65-78.
107. Criminal Antitrust Prosecutions: An Overview. U.S. Department of Justice, 2019. 156 p.

108. Leniency Policy and Procedures. U.S. Department of Justice Antitrust Division, 2019. 89 p.
109. Герасименко А. Г. Програми лінієнсі у боротьбі з картелями // Юридичний вісник. 2020. № 3. С. 230-245.
110. Monopolization and Dominant Firm Conduct: The U.S. and European Approaches / ed. by J. Drexl. Northampton : Edward Elgar, 2018. 567 p.
111. Герасименко А. Г. Зловживання домінуючим становищем: порівняльний аналіз // Право та інновації. 2019. № 2. С. 75-89.
112. Задихайло Д. В. Секторальне регулювання конкуренції // Актуальні проблеми держави і права. 2020. № 87. С. 85-98.
113. International Antitrust Cooperation Handbook. 4th ed. Chicago : ABA Publishing, 2020. 789 p.
114. European Commission. Digital Markets Act: Rules for digital gatekeepers to ensure open markets. Brussels: Publications Office of the European Union, 2023. 156 p.
115. Швиданенко М. І. Трансформація підходів до оцінки ринкової влади в цифровій економіці. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2024. № 51. С. 152-159.
116. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council on contestable and fair markets in the digital sector. Official Journal of the European Union. 2022. L 265. P. 230-274.
117. Одотюк І. В. Американський досвід антимонопольного регулювання: уроки для України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2023. № 6 (131). С. 195-208.
118. Monetary Authority of Singapore. FinTech Regulatory Sandbox Guidelines. Singapore: MAS, 2024. 345 p.
119. Борисова Т. А. Азійські моделі регулювання цифрових платформ: досвід для України. Актуальні проблеми економіки. 2024. № 3 (273). С. 328-339.

120. Competition Bureau Canada. Merger Enforcement Guidelines. Ottawa: Competition Bureau, 2024. 189 p.
121. Герасименко С. П. Кооперативне регулювання у сфері конкурентної політики: міжнародний досвід. Економіка і прогнозування. 2024. № 1. С. 181-195.
122. International Competition Network. ICN Annual Report 2023-2024. Rio de Janeiro: ICN, 2024. 267 p.
123. Петьков В. М. Міжнародна координація антимонопольної політики: перспективи для України. Стратегічна панорама. 2024. № 1. С. 340-351.
124. Шаповалова О. М. Інституційна спроможність антимонопольних органів: зарубіжний досвід та українські реалії. Економіка та держава. 2024. № 2. С. 451-462.